תנ״ך · ראשונים · רד״ק · נביאים

רד"ק על שופטים

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רד"ק על שופטים

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רדק-על-שופטים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 9
פסוק א 9
פסוק ה 9
פסוק ו 9
פסוק ח 9
פסוק י 9
פסוק יא 9
פסוק טו 9
פסוק טז 9
פסוק יט 10
פסוק כא 11
פסוק כג 11
פסוק כד 11
פסוק כה 11
פסוק כו 11
פסוק כח 11
פסוק לה 12
פסוק לו 12
פרק ב 12
פסוק א 12
פסוק ג 12
פסוק ו 12
פסוק יא 12
פסוק יג 12
פסוק יד 12
פסוק טו 13
פסוק יט 13
פרק ג 13
פסוק א 13
פסוק ב 13
פסוק ג 13
פסוק ח 13
פסוק י 14
פסוק יג 14
פסוק טו 14
פסוק טז 14
פסוק יז 14
פסוק יט 14
פסוק כ 15
פסוק כב 15
פסוק כג 15
פסוק כד 15
פסוק כה 15
פסוק כו 16
פסוק כח 16
פסוק כט 16
פסוק לא 16
פרק ד 16
פסוק א 16
פסוק ב 16
פסוק ד 17
פסוק ה 17
פסוק ו 17
פסוק ז 17
פסוק ט 18
פסוק י 18
פסוק יא 18
פסוק יג 18
פסוק יד 18
פסוק יז 18
פסוק יח 18
פסוק יט 19

פסוק כ 19
פרק ה 19
פסוק א 19
פסוק ב 19
פסוק ד 19
פסוק ה 20
פסוק ו 20
פסוק ז 20
פסוק ח 20
פסוק ט 20
פסוק י 21
פסוק יא 21
פסוק יב 21
פסוק יג 21
פסוק יד 21
פסוק טו 22
פסוק טז 22
פסוק יז 22
פסוק יח 23
פסוק יט 23
פסוק כ 23
פסוק כב 23
פסוק כג 24
פסוק כד 24
פסוק כה 24
פסוק כו 24
פסוק כז 25
פסוק כח 25
פסוק כט 25
פסוק ל 25
פסוק לא 26
פרק ו 26
פסוק ב 26
פסוק ג 26
פסוק ד 26
פסוק ח 26
פסוק ט 26
פסוק יא 26
פסוק יב 27
פסוק יד 27
פסוק טו 27
פסוק טז 28
פסוק יז 28
פסוק יט 28
פסוק כג 28
פסוק כה 28
פסוק כו 29
פסוק כח 29
פסוק לא 29
פסוק לד 29
פסוק לח 29
פסוק לט 29
פרק ז 29
פסוק א 29
פסוק ג 30
פסוק ד 30
פסוק ו 30
פסוק ח 30
פסוק יג 30
פסוק טו 30
פסוק יח 31
פסוק יט 31
פסוק כ 31
פסוק כא 31

פסוק כב 31
פסוק כד 31
פסוק כה 31
פרק ח 31
פסוק ב 31
פסוק ג 32
פסוק ו 32
פסוק ז 32
פסוק י 32
פסוק יא 32
פסוק יג 32
פסוק יד 32
פסוק טז 33
פסוק יז 33
פסוק יח 33
פסוק כא 33
פסוק כד 33
פסוק כו 33
פסוק כז 34
פסוק כט 34
פסוק לה 34
פרק ט 34
פסוק ד 34
פסוק ה 34
פסוק ו 34
פסוק ח 34
פסוק ט 35
פסוק יא 35
פסוק יג 35
פסוק יח 35
פסוק כ 35
פסוק כב 35
פסוק כד 36
פסוק כז 36
פסוק כח 36
פסוק כט 36
פסוק לא 36
פסוק לו 36
פסוק לז 37
פסוק לח 37
פסוק מא 37
פסוק מד 37
פסוק מו 37
פסוק מח 37
פסוק מט 37
פסוק נג 37
פסוק נד 38
פרק י 38
פסוק א 38
פסוק ד 38
פסוק ו 38
פסוק ח 38
פסוק ט 38
פסוק יא 39
פסוק טז 39
פסוק יז 39
פרק יא 39
פסוק א 39
פסוק ג 40
פסוק יא 40
פסוק טו 40
פסוק טז 40
פסוק יח 41
פסוק כד 41

פסוק כה 41
פסוק כו 42
פסוק כט 42
פסוק לא 42
פסוק לד 42
פסוק לז 42
פסוק לט 43
פסוק מ 43
פרק יב 43
פסוק ד 43
פסוק ה 44
פסוק ו 44
פסוק ז 44
פסוק ח 44
פסוק יד 45
פרק יג 45
פסוק א 45
פסוק ב 45
פסוק ד 45
פסוק ה 46
פסוק ו 47
פסוק ח 47
פסוק י 47
פסוק יב 47
פסוק טז 47
פסוק יז 47
פסוק יח 47
פסוק יט 48
פסוק כ 48
פסוק כא 48
פסוק כה 48
פרק יד 48
פסוק א 48
פסוק ד 49
פסוק ה 49
פסוק ו 49
פסוק ז 49
פסוק ט 49
פסוק י 49
פסוק יא 49
פסוק יב 49
פסוק טו 50
פסוק יח 50
פסוק יט 50
פסוק כ 51
פרק טו 51
פסוק ג 51
פסוק ד 51
פסוק ה 51
פסוק ז 51
פסוק ח 51
פסוק ט 52
פסוק יא 52
פסוק יג 52
פסוק יד 52
פסוק טו 52
פסוק טז 52
פסוק יז 52
פסוק יט 52
פסוק כ 52
פרק טז 53
פסוק א 53
פסוק ב 53
פסוק ג 53

פסוק ה 53
פסוק ז 53
פסוק ט 53
פסוק יא 53
פסוק יג 53
פסוק יד 54
פסוק טז 54
פסוק יח 54
פסוק יט 54
פסוק כ 54
פסוק כא 55
פסוק כב 55
פסוק כג 55
פסוק כד 55
פסוק כה 55
פסוק כו 55
פסוק כח 56
פסוק כט 56
פסוק לא 56
פרק יז 56
פסוק א 56
פסוק ב 57
פסוק ג 57
פסוק ה 57
פסוק ו 57
פסוק ז 57
פסוק ח 58
פסוק י 58
פסוק יב 58
פסוק יג 58
פרק יח 58
פסוק א 58
פסוק ב 60
פסוק ה 60
פסוק ו 61
פסוק ז 61
פסוק ח 61
פסוק ט 61
פסוק י 62
פסוק יח 62
פסוק כא 62
פסוק כב 62
פסוק כג 62
פסוק כה 62
פסוק כז 62
פסוק כט 63
פסוק ל 63
פרק יט 63
פסוק ב 63
פסוק ג 64
פסוק ה 64
פסוק ח 64
פסוק ט 64
פסוק י 64
פסוק יא 64
פסוק יב 64
פסוק יג 64
פסוק טז 65
פסוק יח 65
פסוק יט 65
פסוק כא 65
פסוק כב 65
פסוק כה 65
פסוק ל 66

פרק כ 66
פסוק א 66
פסוק ב 66
פסוק ז 66
פסוק ט 66
פסוק יא 66
פסוק יב 67
פסוק טו 67
פסוק טז 67
פסוק כא 67
פסוק כו 67
פסוק כח 68
פסוק לא 68
פסוק לב 69
פסוק לג 69
פסוק לו 69
פסוק לז 69
פסוק לח 69
פסוק לט 69
פסוק מ 69
פסוק מא 69
פסוק מב 69
פסוק מג 70
פסוק מה 70
פסוק מו 70
פסוק מז 70
פסוק מח 70
פרק כא 70
פסוק א 70
פסוק ג 71
פסוק ד 71
פסוק ו 71
פסוק ט 71
פסוק יא 71
פסוק יב 71
פסוק יד 71
פסוק טו 71
פסוק יז 72
פסוק יט 72
פסוק כב 72
פסוק כה 72

פרק א

פסוק א
ויהי אחרי מות יהושע: **מי יעלה לנו**. לכבוש את הארץ אשר נשארה להכבש:

פסוק ה
וימצאו את אדני בזק. מלרע:

פסוק ו
וינס אדני בזק. ואמר אדני בזק מלעיל והיו"ד נוספת ר"ל אדון בזק וכן אדני צדק אדון צדק:
בהנות. מן בוהן ידו ואינו ממשקלו אלא ממשקל לשון לשונות והוא האצבע הגס שבאצבעות:

פסוק ח
וילחמו בני יהודה. פי' וכבר נלחמו כי בימי יהושע לכדו ירושלם כמו שפירשתי בספר יהושע כי בכלל מלכי כנען אשר הכה יהושע הוא מלך ירושלם:

פסוק י
וכן וילך יהודה אל הכנעני. פי' וכבר הלך כי בימי יהושע לכדו חברון ודביר ודבר עתניאל פירשתי בספר יהושע:

פסוק יא
ושם דביר. ובדברי רז"ל כי בלשון פרס קורין לספר דביר:

פסוק טו
גלות עלית וגלות תחתית. ובספר יהושע גלות עליות וגלות תחתיות עליות ותחתיות אומר על הגלות עלית ותחתית אומר על חלקת השדה שהיו בה הגלות וכן יש שנויים אחרים כי בספר יהושע תנה לי ובזה הבה לי, תהקרו סימן, ושם שדה ובזה השדה וחד פסוק סימן ויקם שדה עפרון וגו' השדה והמערה:

פסוק טז
מעיר התמרים. תירגם יונתן מקרית יריחו לפי שהיו בה תמרים רבים נקראת כן ובא במפורש בתורה בקעת יריחו עיר התמרים:
וילך וישב את העם. על הראש שבבני קני אמר והלכו בני המשפחה עמו וישבו שם עם בני יהודה במדבר יהודה והכתוב לא ספר למה עלו מעיר התמרים או אם היו יושבים שם עם הכנעני ואפשר שהיו שם עם הכנעני יושבים כי יתרו לא היה עם בני ישראל כי

כן כתוב וילך לו אל ארצו ופרשת ויאמר משה לחובב ופרשת וישמע יתרו בזמן אחד היה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וחובב הוא יתרו כמו שכתוב מבני חובב חותן משה ופרשת וישמע יתרו שלא במקומה נכתבה לחבר דבר יתרו עם דבר עמלק כי עמלק הרע לישראל בצאתם ממצרים והצר להם לפיכך שמר לו הקב"ה הדבר עד סוף כל הדורות כמו שכתוב מלחמה לה' בעמלק מדור דור ויתרו הטיב לישראל ושמח בטובתם והטיב להם בעצתו ושמר לו הקב"ה הטובה עד סוף כל הדורות כי הנה אומר שישבו עם בני יהודה ונתנו להם מקום לשבת בארצם ושבו לדת ישראל ובימי שאול היו יושבים עם עמלק כי באהלים היו יושבים ונוסעים ממקום למקום ואמר להם שאול סורו רדו מתוך עמלקי וגו' ואתה עשית חסד עם בני ישראל וגו', הנה כי החסד היה שמור להם לעולם ובימי יהוא יונדב בן רכב היה אהוב ונכבד בין ישראל ובימי ירמיהו הנביא היו בית הרכבים בתוך בני ישראל ואמר הכתוב לא יכרת איש לבית יונדב בן רכב עומד לפני כל הימים ובית הרכבים הם מבני יתרו כמה שנאמר המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב ועתה כשלכדו בני יהודה חברון היו יושבים עם הכנעני בחברון בעיר סמוך לה נקראת עיר התמרים וכשלכדו בני יהודה חברון עלו משם בשלום כי קראו להם בני יהודה לשלום בהלחמם עם הכנעני שיעלו מביניהם ולא יסופו עמם כמו שקרא להם שאול בהלחמו עם העמלקי וכן עשו ועלו משם בשלום וישבו במדבר יהודה עם בני יהודה זהו הנראה לי מדרך הפשט ומדרך הסברא ורז"ל דרשו בו כי בני ישראל נתנו לו עיר התמרים והיא יריחו לדעתם כמו שתירגם יונתן נתנוהו לבני קני ואמר כי מה שאמר משה רע"ה והיה הטוב ההוא אשר ייטיב השם עמנו והטבנו לך הוא דשנה של יריחו שהיה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוה מלחלק אמרו מי שיבנה בחלקו בית המקדש יהיה לו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו והיה בידם ארבע מאות וארבעים שנה עד שנבנה בית המקדש ואז בא בנימן ליטול אותה מהם ופנו אותה להם שנאמר עלו מעיר התמרים ועם ישראל נשאר יתרו כמו שאמר לו משה אל נא תעזוב אותנו ומה שאמר וילך לו אל ארצו שהלך לגייר בני משפחתו ועוד דרשו בו כי מה שאמר עלו מעיר התמרים שהניחו אותו מעצמם שהלכו ללמוד תורה במדבר יהודה עם עתניאל בן קנז הוא יעבץ כמו שכתוב בדברי הימים ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו' המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב:

פסוק יט

כי לא להוריש. כי לא יכלו להוריש אע"פ שהיה ה' עמם להוריש את יושבי ההר יושבי העמק לא יכלו להורישם כי רכב ברזל להם והסבה האמתית כי הניח אותם הש"י לנסות

בם את ישראל כמו שאומר אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל ויונתן תרגם ותריכו ית יתבי טורא בתר כן דיחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא ארי רתיכין דברזלא להון:

פסוק כא

לא הורישו בני בנימן. ובספר יהושע אומר לא יכלו בני יהודה להורישם והוא כמו שפירשנו כי ירושלם בין יהודה ובנימין ומה שאמר עד היום הזה שמואל הנביא כתב כן כי הוא כתב ספר שופטים לפי הקבלה ובימיו היה עדין היבוסי בירושלם ואף בימי דוד כמו שכתוב:

פסוק כג

ויתירו. פועל יוצא והשלוחים הם התרים וקראם שומרים שעמדו את פני העיר ושמרו אם יראו איש יוצא מן העיר כי לא היו רואים את מבוא העיר אולי היו גנות ופרדיסין סביבותיה:

פסוק כד

הראנו נא את מבוא העיר. בדברי רז"ל למה נקרא שמה לוז מה לוז זאת שאין לה פה כך לא היה אדם יכול לעמוד על פתחה של עיר אמר רבי שמעון לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה הלוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה ודרך המערה לעיר הדא הוא דכתיב ויראו השומרים וגו':

ועשינו עמך. בשוא המ"ם וקמץ הכ"ף ויש ספרים שכתוב בקמץ המ"ם ושוא הכ"ף והיא שגגה וידענו זה מפי המסרה:

פסוק כה

ויראם את מבוא העיר. אמרו רז"ל באצבעו רמז להם והראה להם כדי שלא ירגיש אדם בו:

פסוק כו

ארץ החתים. אינו החתים משבע אומות:

הוא שמה עד היום הזה. לפי שקרא לה שם העיר האחרת אמר כי באותו השם שקרא לה קוראים לה עד היום הזה לוז ובדרש היא שמה עד היום הזה תניא היא לוז שצובעין בה תכלת היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה בא נבוכד נצר ולא החריבה ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעתם קצה להם מוציאין אותם חוץ למחנה והם מתים:

פסוק כח

כי חזק ישראל. פועל עבר כי הוא חציו קמץ וחציו פתח:

פסוק לה
ותכבד יד בית יוסף. שהיו סמוכים להם כי אילון ושעלבים לבני דן היו ובני יוסף היו סמוכים להם ולבני יהודה וכבדה יד בית יוסף על האמורי והיו להם למס אבל לא הורישום ולפיכך היו להם לשכים ולצנינים:

פסוק לו
וגבול האמורי. גם זה לא הורישו בית יוסף מהסלע ולמעלה:

פרק ב

פסוק א
ויעל מלאך ה'. תירגם יונתן וסליק נבייא בשליחות מן קדם ה' ואמרו רז"ל כי פנחס היה זה הנביא:
מן הגלגל. שם נאמר לו נבואה הזאת שיאמר אותה לישראל בזה המקום אולי הוא קבצם שם על פי ה' או היו נקבצים שם על דבר אחר:
אל הבוכים. נקרא המקום כן לפי שבכו שם כמו שאומר:
אעלה אתכם. עתיד במקום עבר ורבים כמוהו:

פסוק ג
לצדים. מקרא קצר ופירושו לצנינים לצדים ויונתן תרגם למעיקים כמו ברי"ש ויש מפרשים אותו מן צוד צדוני והדגש תמורת הנח עי"ן הפעל כמו ופטורי ציצים ר"ל שיצודו וילכדו אתכם:

פסוק ו
וישלח יהושע. כבר שלח וכתב דברים אלה הנה לפי שעשו בני ישראל הרע בעיני ה' ואמר כי כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחריו לא עשו הרע שראו מעשה הנסים שעשה לישראל שהעבירם הירדן ביבשה ועמיד' השמש והירח וניצוח המלכים:

פסוק יא
ויעבדו את הבעלים. ויקראו הפסילים והעצבים בזה השם כי הם כאדון לעובדיהם:

פסוק יג
לבעל ולעשתרות. צלמים עשויים כצורת עשתרות והם נקבות הצאן:

פסוק יד
ביד שוסים וישוסו אותם. הם שנים שרשים והענין אחד וענינם ענין בזה:

פסוק טו
בכל אשר יצאו. בכל מקום אשר יצאו להלחם היתה יד ה' בם לרעה והיו נגפים לפני אויביהם ודרך הדרש כי על אבימלך ומחלון וכליון נאמר שיצאו מארץ ישראל לגור בשדה מואב ומתו שם שלשתם:
ויצר להם. שרשו יצר לא כדברי רבי יהודה חיוג וכן ויצר לו צרו צעדי אונו וענינם ענין צרה שני שרשים והענין אחד:

פסוק יט
לא הפילו ממעלליהם. ממעללי אבותם לא הפילו דבר רע אחד אלא ככל רעתם עשו:

פרק ג

פסוק א
לנסות בם את ישראל. הדור הבא אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען שהיו בדרך נס ולא בגבורת ישראל אלא שהקדוש ב"ה היה נלחם בעבורם:

פסוק ב
רק למען. רק הניחם למען ידעו דורות בני ישראל אלה הבאים אחר הדור הראשון שידעו מה היא המלחמה אם לא ישמרו דרך ה' וצריכים הם שילמדו אותם דרכי המלחמה כי אין ה' נלחם בעבורם רק הדור אשר היה לפנים לא ידעו דרכי המלחמה כי לא הצטרכו להם כי ה' נלחם להם ואיש אחד מהם ירדוף אלף ומה היו אלה הגוים אשר הניח ה' אשר לא נתנם ביד יהושע חמשת סרני פלשתים וגו':

פסוק ג
ופי' **חמשת סרני פלשתים**. המקומות שהיו מושלים בהם חמשת סרני פלשתים הם חמש ערים הגדולות אשדוד עזה גת אשקלון עקרון ושאר הערים הקטנות והכפרים והנה ראינו כי יהודה לכד אשקלון ועזה ועקרון ואת גבולם ואיך אמר כי אלה הגוים הניח ה' לנסות בם את ישראל אפשר כי אחר כן לקחום הפלשתים מידם ואמר הניח ה' על אותם שלא לכדום ישראל כלל וכן אמר הניח על אשר לכדום ישראל ואחר כן הניח הגוים לקחתם מיד ישראל ופי' וכל הכנעני אותם שהיו יושבים בהר הלבנון:

פסוק ח
ביד כושן רשעתים. כך היה שמו ואפשר כי רשעתים שם מקום ובדרש מהו רשעתים על שני רשעיות שהרשיעו ארם לישראל אחת של בלעם ואחת של כושן:

פסוק י
ותהי עליו רוח ה'. תירגם יונתן ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם ה' ויתכן לפרש רוח הכח והגבורה כי התעורר בגבורה להלחם עם כושן והוסר כל פחד ומורך לב ממנו בסיוע הבורא עליו וכן תירגם יונתן ורוח ה' לבשה את גדעון ורוח גבורה מן קדם ה' וכן ותהי על יפתח רוח ה' ושרא על יפתח רוח גבורה מן קדם ה':

פסוק יג
עיר התמרים. תירגם יונתן קרתא דיריחו וכבר כתבנו דעתנו בו ואמר וירשו לומר כי כשלכדוה לא שללוה והלכו להם אלא נאחזו בה וישבו בה כאילו היתה להם ירושה:

פסוק טו
אטר יד ימינו. סגור יד ימינו שלא היה שולט בה והיה שמאליי והוא מן ואל תאטר עלי באר פיה:

פסוק טז
ולה שתי פיות. מן לפי חרב שהוא הצד החד אשר לחרב וחרב אהוד היו שתי צדיה חדים:
גומד ארכה. שיעור אמה וכן תירגם יונתן גרמידא:
למדיו. למלבושיו:

פסוק יז
איש בריא. גבר פטים שמן וכן להבריאכם להשמינכם וכן עשרה בקר בריאים שמני':

פסוק יט
מן הפסילים. ממקום שהיו פוסלים שם אבנים וכן תירגם יונתן מן מחצביא ויש לשאול מאחר שהיה בדעת אהוד להמית עגלון בענין הזה למה הלך ואחר כך שב ולמה לא המיתו בעודו שם עם נושאי המנחה כי יודע היה אחר שיאמר לו דבר סתר לי שהיה מוציא העומדים עליו וי"ל כדי שיראה כי עיקר בואו היה להביא המנחה והלך לו כאשר כלה להקריב המנחה כדי שלא ירגישו בו שבא לדבר אחר אלא על דבר המנחה וכאשר הלך עד הפסילים שב כאדם שנזכר ואמר דבר אחד שכחתי לדבר אל המלך ועוד שאם ירגישו בו אחר המעשה היה נקל לו להמלט על נפשו ולברוח ממה שהיה אם היה עם נושאי המנחה:
ויאמר הס. שתוק עד שיצאו העומדים עלי:

פסוק כ

המקרה. שם בפלס מחתה ולולי הרי"ש היה דגוש והוא מענין קר וחם כלומר עליה עשויה חלונות חלונות להכנס בהן הרוח לקרר ועומדים שם בימי הקיץ וכן תירגם יונתן בעליה בית קיטא:

דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא. אמרו רז"ל לפיכך זכה עגלון שתהא בתו אם למלכות ישראל והיא רות המואביה שהיתה בת עגלון:

פסוק כב

הנצב. הוא יד החרב והלהב הוא החרב ונקראת החרב להב לפי שהוא מתלהב ומתלהט כשהוא משונן וממורט וכן הוא אומר ולהב החרב וברק חנית ותירגם יונתן דסתקא בתר שננא ואמר ויבא גם הנצב כלומר שנכנס גם יד החרב בבטנו ויסגור החלב שהיה איש שמן וסגר החלב בעד הלהב כלומר בפני הלהב שלא יכול לשלוף החרב מבטנו והניחו אהוד ויצא:

ויצא הפרשדונה. תירגם יונתן ונפק אוכליה שפיך לדעתו המלה מורכבת מן פרש שתרגו' אוכליה ומן שדונא שהוא תרגום ושפך ושדי וי"מ הפרשדונה מקום ישיבת הפרשי' והמסדרונ' מקום ישיבת העם הבאים אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרים לשבת שם אבל אחר שאמר ויצא אהוד המסדרונה ידמה כי ויצא הראשון אינו אמור על אהוד ודעת המתרגם נכונה ותרגם המסדרונה לאכסדרה:

פסוק כג

בעדו. עליו וכן ויסגור ה' בעדו כלומר סגר דלתות העליה על עגלון כדי שלא יכנסו בני הבית פתאום בצאת אהוד ולא ירגישו בדבר עד שימלט:

ונעל. הסגירה הוא סגירת הדלתות בלא מנעול וכאשר אמר ונעל אמר כי סגר במנעול כדי שיחשבו מה שחשבו ויאחרו מלרדוף אחריו וימלט בין כך:

פסוק כד

מסיך. כמו מסך בצרי כי הוא מן סוכך ר"ל סוכך רגליו והוא לשון כבוד כלומר שהיה נפנה:

פסוק כה

ויחילו עד בוש. תירגם יונתן ואוריכו עד סגי כלומר עד אשר בושש מאד ובוש הוא פעל עבר מנחי העי"ן בשקל אור ובושש משה מן המרובע בשקל כונן:

ויקחו את המפתח. כי מצאו אותו מבחוץ במקום שהניח אותו אהוד כי המפתח היה נועל ופותח מבית ומחוץ:

פסוק כו
עד התמהמהם. בעוד התמהמהם:
והשעירתה. שם מקום:

פסוק כח
רדפו אחרי. כיון ששלטו מואב בישראל ולכדו מארצם שמעבר הירדן כמו שכתוב למעלה ויירשו את עיר התמרים ועכשיו הכו אהוד וישראל כל מואב שמצאו מעבר הירדן בעיר התמרים ובשאר המקומות ולכדו מעברות הירדן שלא יעברו מואב מארצם להושיע את אחיהם שהיו בארץ ישראל כי ארץ מואב היא מעבר הירדן מזרחה סמוך לירדן או לכדו מעברות הירדן לאותם בני מואב שהיו בארץ ישראל שלא יוכלו לנוס לארצם:

פסוק כט
כל שמן. תירגם יונתן כל אימתן ותרגם האימים אימתני כלומר גבורים שתפול אימה בלב רואיהם ואמר שמן כלומר בריאים וחזקים וכן ויהרג במשמניהם ויש לפרש שמן עשירים וגדולים ובדרש הנה משמני הארץ מן שמיניא די בארעא כלומר עשירים גדולים מפיק דוכסין ומעיל דוכסין:

פסוק לא
במלמד הבקר. הוא הכלי שבראשו האחד תקוע מחט הנקרא דרבן שמפריש בו החורש את הבקר נקרא כן כאלו מלמד הבקר לחרישה ויונתן תרגם בפרש תוריא ומן הלשון הזה נקראו רוכבי סוסים פרשים לפי שמפרישין בפרישין שברגליהם מלשון וכצפעוני יפריש:

פרק ד

פסוק א
ואהוד מת. למה זכר מיתת אהוד היה לו לזכור מיתת שמגר שהיה אחריו אלא נראה כי בימי שמגר לא נושעו ישראל תשועה שלמה ולא עצרם מלעשות הרע בעיני ה' ולא שקטה הארץ בימיו הלא תראה כי לא אמר אלא ויושע גם הוא את ישראל והנה כתוב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות וגו':

פסוק ב
אשר מלך בחצור. קודם שהכם יהושע והחריבם ושרף את חצור ומלכה הכה בחרב ויבין הוא שהיה מלך חצור אז ומה שנשארו מאותה משפחה הלכו לחרשת הגוים ונתישבו

שם והמלך נקרא ג"כ יבין כמו המלך הראשון ופירוש חרושת הגוים מתרגמינן יער חרשא כי היו ביער ההוא מגדלים חזקים וישבו בהם הכנענים הנשארים ותירגם יונתן בחרושת הגוים בתקוף כרכי עממיא:

פסוק ד

לפידות. אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידות קרובים בענין ובמדרש נקראת אשת לפידות שהיתה עושה פתילות למקדש:

שפטה. פעל עבר מבנין פועל הדומה למרובע או הוא בינוני מן הקל בשקל אוכלת קש:

פסוק ה

תמר. כמו תמר ותירגם יונתן הפסוק כן והיא יתבה בקרתא וגו' וי"ל דרך הפשט שהיה לה בית תחת תומר אחד ומה שאמר דבורה הוא יתרון ההודעה כי כבר זכרה ואמר והיא ידענו כי עליה נאמר וזכר אחר כן דבורה לרוב ההודעה כי כן משפט הלשון כמו אלה תולדות נח נח וזולתו:

ויעלו. והיו עולים אליה בני ישראל למשפט כי היא היתה שופטת את ישראל בימים ההם ונבואתה היתה לזמנה כי לא מצאנו לה נבואה לעתיד:

פסוק ו

ותשלח. אם היתה אשתו היתה פרושה מעת התנבאותה וישבה לה תחת התומר ועתה שלחה לקרוא לו לאמר לו הנבואה אשר דבר ה':

הלא צוה. אינו תחלת הדברים אלא אמרה לו דברים אחרים קודמים לזה והכתוב אחז תכלית הדברים מה שהיה בהן מן הצורך וכן הלא שמעת בתי וכן כי נתן ה' בידינו את כל הארץ שאמרו שני המרגלים כמו שפירשנו ובאה גם כן המלה הזאת לחזק כאדם שמתרה בחברו ומזהירו ואומר הלא אמרתי לך הזהר לך והשמר שלא תתרשל בדבר וכן הלא שלחתיך שאמ' לגדעון:

ומשכת. תמשוך ישראל ותפתם בדברים עד שתביאם בהר תבור כי יראים היו מחיל סיסרא לפיכך היו צריכים פתוי ודברים רבים:

פסוק ז

ומשכתי. אמר כי ראו אצטגניני סיסרא שלא יצא באותה מלחמה כי מנוצח יהיה אם יצא והקב"ה משך לבו לצאת וזה הוא שאמר ומשכתי ויונתן תרגם ואיתביב, ותרגום והגירם על ידי חרב ותבינון ע"י קטולין:

פסוק ט

כי ביד אשה. י"מ יעל שנמכר סיסרא בידה ועל פי הנבואה אמרה זה ואיננו נכון לענין הפסוק שאמר אפס כי לא תהיה תפארתך אלא פירושו כך אם אלך לא תהיה תפארתך כי על ידי תהיה התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימכור ה' את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקראת על שמך:

פסוק י

ויעל ברגליו. העלה:

פסוק יא

נפרד. קמוץ פי' נפרד ממדבר יהודה שישבו שם בני קני כשעלו מעיר התמרים:
אילון בצענים. כן כתיב וקרי בצעננים והכל ענין אחד והוא שם מקום נקרא כן על ענין ידוע אצלם ויונתן תרגם מישר אגניא דומה שלקחוהו מן בצעי המים בדברי רז"ל שהם גבים מלאים מים בשדות שהם כמו אגנות מלאות מים וכן זכרוהו הם ז"ל בזה הלשון כמו שאמרו הנהו אגני דארעא מקרון:

פסוק יג

מחרושת הגוים. פירשנוהו למעלה:

פסוק יד

הלא ה' יצא לפניך. כתרגומו הלא מלאכא דה' נפק לאצלחא קדמך:

פסוק יז

וסיסרא נס. לא נס אל מקום שנס מחנהו כי הם נסו אל נוכח ארצם שהיא חרושת הגוים וברק ועמו רדפו אחריהם והכום לפי חרב וסיסרא ידע שלא יוכל להמלט בנוסו כי ידביקוהו ונס למקום אחר שלא ירגישו בו וירדפו אחריו ונס למקום אחר קרוב למקום המלחמה להמלט אל אהל יעל כי שלום היה ביניהם וחשב שימלט שם ויסתירוהו עד עבור המלחמה:

פסוק יח

סורה אדני סורה אלי. שניהם מלרע שלא כמנהג ברוב:
בשמיכה. תירגם יונתן בגונכא ופירש רבינו האיי ז"ל גלופקרא הנזכר בדברי רז"ל קוט"א בלע"ז ובערבי גואבי כלשון התרגום והוא כסות עב יוצאין ממנו ציציות מן הצמר בכל פני הכסות ונראה כי מפני זה נקרא שמיכה כי בדבריהם שמיכתא דבר עב ובויקרא רבה ותכסהו בשמיכה רבנן דתמן אמרי בסודרא רבנן דהכא אמרי במשיכלא אמר ריש לקיש

חזרנו בכל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה אלא מה הוא שמיכה בשי"ן כתיב שמיכה כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסרא:

פסוק יט

ותשקהו ותכסהו. חזרה וכסתו אחר שהשקתה אותו כדי שירדם ולא ירגיש ומה שהשקתו חלב להכבידו כדי שיהיה נרדם:

פסוק כ

עמוד. מקור ויאמר אליה לעמוד פתח האהל:

ותצנח. היתד עברה רקתו ונתקעה בארץ:

נרדם. פתח והוא נפעל עבר:

ויעף. העין בפתח להבדיל בינו ובין ויעף אלי שהוא ענין אחר ופי' ויעף וכבר עיף לפיכך נרדם ולא הרגיש בהכותה אותו וימת:

פרק ה

פסוק א

ותשר דבורה וברק בן אבינועם. לפי שדבורה עיקר המעשה כמו ותדבר מרים ואהרן:

פסוק ב

בפרוע פרעות. בנקום נקמות, תרגום נקום נקמת איתפרע פורענותא:

בהתנדב עם. כשישראל מתנדבים ומתגברים לצאת למלחמה כלומר על הרע ועל הטוב ברכו ה' ותירגם יונתן הפסוק כן כד חרדו בית ישראל באוריתא וגו':

שמעו מלכים. מלכי הארץ וי"מ כנגד ישראל אמר כענין שאמרו כל ישראל בני ישרים הם:

פסוק ד

ה' בצאתך משעיר. רוב מפרשים פירשו ענין זה על מתן תורה שחרדו ההרים ונטפו מים וכן פי' זה סיני כמו זה סיני שחרד כמו שנאמר ויחרד כל ההר מאד כן חרדו שאר ההרים כמו הר שעיר והר פארן ואע"פ שאינו כתוב שם אלא ויחרד כל ההר וכן דעת המתרגם, והחכם רבי אברהם א"ע ז"ל פי' כי הוא רמז למלחמות שנלחם הקב"ה בעבור ישראל וכן וזרח משעיר למו וכן אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן וכן אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה:

ארץ רעשה. וכן ותגעש ותרעש הארץ הכל רמז למלחמות ופי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום כי שם התחילו ישראל להלחם באומות כשעברו את הר שעיר ונלחמו

בסיחון ועוג ויצא השם ית' לפניהם ונצחום ובכחו גברו בכל המלחמות ההם וכן שמים נטפו גם עבים נטפו מים:

פסוק ה

הרים נזלו מפני ה'. הכל משל על המלחמה ע"ד מן שמים נלחמו, ופי' זה סיני כמו שזה סיני חרד מפני אלהי ישראל כן חרדו כל העולם מפניו כמו שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד נמוגו כל יושבי כנען:

פסוק ו

בימי שמגר בן ענת. הוא היה משופטי ישראל כמו שהזכיר למעלה ואף על פי שהושיע את ישראל לא היתה כתשועה הגדולה הזאת כי בימיו חדלו ארחות, וטעם להזכיר יעל כלומר אע"פ שעל ידה באה קצת התשועה הזאת ודומה כי היא היתה אשה חשובה ואוהבת ה' שהביא על ידה התשועה הזאת אע"פ כן לא היתה היא תחילת התשועה עד שקמתי אני דבורה שקמתי והייתי כאם לישראל:

פסוק ז

חדלו פרזון. פרזון שם מענין ערי הפרזות ושקמתי שניהם השי"ן פתוחה פתח גדול במקום פתח קטן:

פסוק ח

יבחר. כשבחר ישראל אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערי' ולא היו יכולין להראות מגן ורומח להלחם באויביהם ואע"פ שהיו ישראל רבים ארבעים אלף ויותר והוא סך חשבון אע"פ כן היו נסים מפני אויביהם ונסגרים בעריהם ואויביהם רודפים אותם עד השערים ויש מפרשים מגן אם יראה לשבח כלומר כשהיו ישראל עושין רצון הבורא יתע' ולא היו הולכים אחרי אלהים אחרים וזה היה בימי יהושע לא היה צריך להם מגן או רומח בארבעים אלף בני גד ובני ראובן ואף על פי שהיו חלוצי צבא לא הצטרכו להראות מגן או רומח כי ה' היה נלחם להם ובאו עם אחיהם ושבו להם בשלום אין שטן ואין פגע רע מפני שהיו עושין רצון הבורא ויונתן תרגם כד אתרעיאו וגו', ומלת לחם הוא משונה בנקודה כי היא נקודה בסגול הח', והוא שם כמו מלחמה והוא במשקל חמץ עקב חצר אלא שזה בסגול שלא כמנהג:

פסוק ט

לבי לחקקי ישראל. גדולי ישראל ושופטיו ומנהיגיו שהתנדבו בעם לצאת למלחמה לבי ורצוני אליהם ואומרת אליהם ברכו השם שהכניע אויביכם לפניכם ונקראו הגדולים

חוקקים שמשימין החקים בעם, ויש לפרש חוקקי ישראל סופריו וחכמיו אומרת להם שיברכו ה' על התשועה הזאת ופי' המתנדבים בעם ללמד להם תורה ומצות:

פסוק י

צחורות. לבנות כמו וצמר צחר ר"ל הסוחרים רוכבי האתונות חשובות וטובות שלא היו יכולין ללכת מפני האויב עתה שיחו וזמרו לאלהים ית' וכן יושבי על מדין והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע מדין וסבכה או הוא שם לדרך ידוע אצלם היו יראים ללכת באותו הדרך מפני האויב ועתה שתלכו בבטחה שיחו וזמרו לש"י ואמר במסרה בג' לישני מדין וסבכה יושבי על מדין להטות מדין דלים חד לשון קרתא וחד לשון ארחא וחד לשון דין ויונתן תרגם הפסוקים כן דהיו מבטלין עסקיהון וגו':

פסוק יא

מקול מחצצים. מקול יורה החצים לא היו יכולין לשאוב מים ועתה יתנו שם צדקות ה' וטעם צדקות פרזונו שיוכלו לשבת בערי הפרזות בבטחה וטעם מקול כי הפרשים ויורי החצים נותנים קול ומריעים להפחיד העם כמו שאמר מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר ופי' יתנו לשון למוד ושנון תרגום ושננתם לבניך ותתנינון לבניך:

פסוק יב

עורי עורי. שנים הראשונים מלרע והאחרונים מלעיל:

פסוק יג

אז ירד שריד. ירדה בתשלומו ופי' רדה והשליט הקב"ה ישראל שהוא שריד באדירים בעם יבין מלך כנען ולמ"ד לאדירים במקום בי"ת כמו וישבו אתו לארץ כי איש הרגתי לפצעי וזולתם:

פסוק יד

מני אפרים. כמו מן אפרים והיו"ד נוספת וכן מני מכיר:

שרשם בעמלק. שרשם היה נלחם בעמלק והוא יהושע בן נון שהיה שרש אפרים ונשיאם ואחרי יהושע נלחם בנימן עם עמלק והוא שאול שהיה משבט בנימן וכ"ף אחריך כנגד אפרים וכ"ף בעממיך כנגד בנימן ואמרה זה בדרך נבואה והזכירה המתעוררים והמתחזקים אל מלחמות ה' ועתה שירדו למלחמה מן מכיר הגדולים והחכמים ואף על פי שהיה מעבר לירדן התעורר והתחזק לבא למלחמה זאת וכן מזבולון ירדו אפילו הסופרים והחכמים ואין צריך לומר שאר העם:

ומושכים בשבט סופר. פי' החכמים והסופרים:

שבט. העט וכן תירגם יונתן בקולמוס דספרא וכן השרים שהיו בישששכר יצאו עם דבורה:

פסוק טו

ושרי. כמו שרים כמו וקרע לו חלוני כמו חלונים וחשופי שת והדומים להם וכן שבט יששכר יצא כלו וכן ברק יצא עם דבורה:

בעמק שלח ברגליו. שלא שאל בהמה לרכוב מרוב חפצו למלחמה אבל בפלגות ראובן שנפלג ונחלק מעבר הירדן ולא באו למלחמה גדולים הם חקקי וחקרי לבי עליו:

פסוק טז

ואומר לו

למה ישבת בין המשפתים. והם מערכות וגדרות הצאן לשמוע שריקות עדרים כלומר יושב ובוטח ולא חששת למלחמת ישראל אשר בארץ כנען ולא באת לעזרם למלחמה הזאת:

פסוק יז

וכן

גלעד ששכן בעבר הירדן ולא בא למלחמה ויש לתמוה והלא מכיר אומר שבא למלחמה ומכיר אבי גלעד וארץ הגלעד לבית מכיר כמו שאמר ויתן את הגלעד למכיר בן מנשה, ויש לפרש כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן על בית יאיר בן מנשה אמר שג' הוא היה חלקו בארץ הגלעד כמו שאמר ויאיר בן מנשה הלך וילכוד את חוותיהם ויש לפרש עוד כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן הוא דרך תמיהה ואומר לראובן למה ישבת בביתך ולא באת למלחמה גלעד עשה כן כמו שעשית אתה וישב ושכן בעבר הירדן הלא חרד ובא לעזור למלחמת ישראל ואתה למה עשית כן ואף על פי שאתה מעבר לירדן הלא גם הוא מעבר לירדן, ויש לפרש ג"כ לענין זה הפירוש שלא בדרך תמיהה כלומר גלעד הלא שכן בעבר הירדן כמוך וחלקו ונחלתו שם היא ואעפ"כ עבר ובא לעזרת ישראל ואתה למה לא עשית כן:

ודן למה יגור אניות. אינו אומר על אניות הים כי לא היה חלקו על הים כי זבולן היה חלקו שם כמו שאומר זבולן לחוף ימים ישכון ואף על פי שכתוב בחלקו מול יפו אע"פ כן לא היה יפו בחלקו אלא אניות הירדן ר"ל שעבר הירדן וברח מפחד האויב והניס נכסיו לעבר הירדן וכן תירגם יונתן גזו ועברו ירדנא וגו':

אשר ישב לחוף ימים. כי שם היה חלקו וגורלו כמו שנאמר בגורלו ופגע בכרמל הימה ואמר והיו תוצאותיו הימה מחבל אכזיבה:

ועל מפרציו ישכון. על מקומות הפרוצים לו בעריו ישכון שם מפחד אויבים לפיכך לא יבא למלחמה שלא יניח עריו פרוצות ויונתן תרגם קרוי עממיא וגו':

פסוק יח

חרף נפשו למות. גלה ופרסם נפשו ומסר עצמו למיתה מרוב חפצו למלחמה ונפתלי כמו כן שם עצמו על מרומי שדה להלחם ויונתן תרגם דבית נפתלי ישבחונון כל עממי ארעא:

פסוק יט

בתענך על מי מגדו. תענך ומגידו שני מקומות הם בחלק מנשה ומן הנראה כי רחוקים היו זה מזה כמו שאמר ויושבי תענך ובנותיה ויושבי מגדו ובנותיה א"כ מהו שאמר בתענך על מי מגידו ויתכן לפרש כי באו מלכי כנען להלחם והוא סיסרא ואשר באו עמו להלחם בתענך והיו חילותיו כל כך רבים שהיו מגיעים עד מי מגדו וכן תירגם יונתן בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו:

בצע כסף לא לקחו. לא היו לוקחין שום ממון מבני ישראל שהיו נופלים בידיהם אלא היו הורגים אותם:

פסוק כ

מן שמים נלחמו. כל כך היה הנצחון גדול שנצחו ישראל חיל סיסרא כאלו מן השמים נלחמו עם סיסרא:

הכוכבים ממסילותם. על דרך שמה הנחת ה' גבוריך ודרך הדרש כי הכוכבים חממו אותם והיו לובשים שריונים ומרוב חמימות היו נכנסין בנחל קישון להתקרר ושוטפם הנחל לפיכך סמך פסוק נחל קישון גרפם לפסוק מן שמים נלחמו ולפי דרך הפשט לפי שהמלחמה היתה בערבה אשר על שפת נחל קישון היו נכנסין בנחל הן לברוח הן לערוך מלחמה עם ישראל ונכשלו המרכבות כמו במצרים שאמר ויסר את אופן מרכבותיו ונפלו הפרשים בנחל וגרפם הנחל וטבעו ולא כן היה לישראל אלא שדרכו הנחל בעוז ועברוהו בלא שום פגע ונזק וז"ש תדרכי נפשי עוז כלומר הנחל שגרפם דרכה נפשי בעוז סימן השמים נלחמו עמהם בעבורי ויונתן תרגם תדרכי נפשי עוז דושישת נפשי קטילי גבריהון בתקוף, ופי' נחל קדומים נחל שהיה שם מקדם כאילו נברא שם מקדם להנקם באויבי ה' על דרך כל פעל ה' למענהו וגו':

פסוק כב

אז הלמו. פועל עומד כאילו אומר נהלמו עקבי הסוסים מרוב מרוצתם במלחמה, וז"ש מדהרות דהרות אביריו מה שמכה הסוס בכח על הארץ בעת המרוצה ושלא בעת המרוצה שנראה כמרקד תקרא דהירה וכן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה, ואמר עקבי סוס

כי בעקבים אין פרסה לפיכך אמר כי נהלמו עקבי סוס בכח מכת הסוס בארץ, וטעם אביריו על הפרשים או על הסוסים:

פסוק כג

אורו מרוז. שם עיר קרובה למקום המלחמה ולא באו לעזרה לפיכך קללה אותן אבל הרחוקים שלא באו לא קללה אותם:

אמר מלאך ה'. כמשמעו כי נביאה היתה דבורה ועל פי הנבואה אמרה זה ויונתן תרגם אמר ברק נבייא דה':

פסוק כד

תבורך. מרוז תהיה ארורה אבל יעל תהיה ברוכה שהיתה זריזה לעזרת ה' במקום שהיתה שם באהלה ויותר תבורך משאר נשים היושבות באהל:

פסוק כה

מים שאל חלב נתנה. להכבידו כדי שירדם במהרה עם העייפות שהיה לו והחלב ששתה שלא ירגיש בהכותה אותו ויונתן תרגם מיא שאל מינה סיסרא רשיעא וגו':

בספל אדירים. בספל גדול ששותין בו גדולים ואדירים: והחכם רבי יונה פי' אדירים הרועים הגדולים כמו אדירי הצאן ויונתן תרגם בפיילי גבריא וגו', וכן תרגם קובעת כוס התרעלה פיילי כסא דלווטיא וכן השותים במזרקי יין דשתיין בפיילי חמר ובדברי רז"ל היה מביא בפיילי של חרס חדשה ובלשון יון כוס פיילי:

הקריבה חמאה. חלב חמאה וחלב שזכר עומד במקום שנים והשקתי החלב הנותר אחר החמאה כי הוא מכביד הלב וטורף הדעת ויתכן לפרש כי נתנה לו חמאה לאכול אחר שהשקתו כי בנאד החלב השקתהו כמו שאמר ותפתח את נאד החלב ותשקהו ובספל אדירים הקריבה לו חמאה לאכול:

פסוק כו

ידה ליתד תשלחנה. כמו תשלח והנו"ן והה"א נוספות כנו"ן ה"א מסדרונה פרשדונה ואף על פי שאין המנהג כן בפעלים ואדוני אבי ז"ל פי' תשלחנה ידה וימינה שלחה בעבור יתד והלמות ידה שמאלה צריכה יתד וימינה צריכה הלמות וכנה השליחות לידים בעבור כי הם עשו המעשה ודומה לו וכל אשר שאלו עיני, בביתה לא ישכנו רגליה, ובתבונות כפיו ינחם, ואם תאמר כי תשלחנה בודד אין צריך לכל זה כי פירוש ידה וימינה הושטו בעבור יתד והלמות, ורבי אחי ר' משה ז"ל פירשו בחסרון כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירשו כגהה וכן פי' ידה כידה והוא דרך שאלה בעבור שאמר תבורך מנשים יעל אמר ראויה לה הברכה יותר משאר נשים כי עשתה מעשה גבורה

שלא יעשו שאר הנשים כי אין מעשה גבורה לנשים כי אם לאנשים לפיכך אמר דרך שאלה כידה ליתד תשלחנה הנשים האחרות וימינה להלמות עמלים והלמות שם הכלי שמכים בו האנשים העמלים בעלי המלאכה:

מחקה ראשו. הסירה ראשו מלשון מחק בדברי רז"ל אין מוחקים במקום שגודשים והמחק הוא הכלי שמעבירין על המדה שמעביר כל מה שעליה:

ומחצה. מן ומחץ מכתו:

וחלפה. העבירה היתד ברקתו וכן תירגם יונתן אעברת בצדעיה או יהיה וחלפה מן יחלוף ויסגיר שהוא לשון כריתה:

פסוק כז

בין רגליה כרע נפל. כן מנהג הלשון לכפול הדברים כדי לחזקם והענין כי כרע כריעה שלא היתה לו תקומה וזהו שאמר באשר כרע שם נפל שדוד ויש בו דרש והוא רחוק כי יש בפסוק שבעה בין כרע ונפל ושכב ואמרו כי שבע בעילות בעל אותו רשע ליעל אותו היום ומה שכתבו למעלה במילת שמיכה מכחיש זה הדרש:

פסוק כח

ותיבב. הריעה מתרגם תרועה יבבא ויונתן תרגם ואודיקה לשון הבטה:

האשנב. כמו החלון וכן בעד אשנבי נשקפתי:

פסוק כט

תעננה. כל אחת מן החכמות תענה אותה:

אף היא. אם סיסרא:

תשיב אמריה לה. היא בעצמה כמו שהחכמות משיבות לה כן היתה היא בעצמה משיבה ואומרת כי בעבור זה אחרו פעמי מרכבותיו:

פסוק ל

ימצאו יחלקו שלל. ימצאו שלל לרוב בארץ ישראל שינצחו אותם ויחלקו השלל ביניהם ולזה הם מאחרים לבא:

רחם רחמתים. נערה או שתי נערות:

לראש גבר. לכל גבר וגבר יש לו נערה או שתי נערות מהשלל ויונתן תרגם יהבין גבר וביתיה לכל חד וחד:

שלל צבעים. בגדים עשויים במיני צבעונים:

רקמתים. שעשו בו מעשה הרקמה משני הפנים בשוה והרקמה היא מעשה מחט בבגד בצורות מצבעים שונים זה מזה:

לצוארי שלל. כמו לראש השלל כלומר נתונים הבגדים בראש השלל לתתם לשר הצבא ויונתן תרגם כן ביזת ציורי צבעונין וגו':

פסוק לא

ואוהביו. ואוהבי ה':

כצאת השמש בגבורתו. כצאת השמש בבוקר שהולך ואור עד שהוא בגבורתו והוא חצי היום כן יהיו אוהבי השם יתברך הולכים וחזקים ויונתן תרגם ורחמוהי צדיקיא יהון עתידין וגו':

פרק ו

פסוק ב

המנהרות. כמו מערות ויש להם חלון למעלה שתכנס ממנו האורה ומפני זה נקראו מנהרות:

המצדות. מבצרים חזקים:

פסוק ג

והיה אם זרע. כאשר זרע כמו והיה אם בא אל אשת אחיו ואם יהיה היובל לבני ישראל והדומים להם:

פסוק ד

וישחיתו את יבול הארץ. התבואות שהיו בעשב קודם שיגמר בשולם וכן אלנות הכל היו כורתים ומפילים ולא היו משאירים מחיה:

ושה ושור וחמור. היו נוהגים להם:

פסוק ח

איש נביא. מפרש בסדר עולם זה פנחס ולהוכיחם בא ולהודיעם כי מפני חטאתם קרה להם מה שקרה:

פסוק ט

ואגרש אותם. טעמו למלת לוחציכם לא למלת מצרים והלוחצים הם סיחון ועוג שלא הניחום לעבור ויצאו לקראתם למלחמה וכן כנעני מלך ערד וכן מלכי כנען חשבו ללחצם:

פסוק יא

וישב תחת האלה. אינו ר"ל ישיבה כי אין נראים המלאכים בישיבה כי אם בעמידה כמו ומלאך יי עומד והנה איש עומד לנגדו אלא ר"ל נתעכב שם תחת האלה עד שיפנה אליו

גדעון וכאשר לא פנה אליו נראה אליו ויאמר לו ה' עמך וכן אנכי אשב עד שובך לשון עכבה וכן אשרי יושבי ביתך והדומי' להם ועשה זה המלאך שנתעכב שם ולא נראה אליו בתחילת בואו משל שהקדוש ברוך הוא נמצא להם לישראל בכל עת אם יפנו אליו ויקראוהו באמת ובדרש נתעכב שם עד שמצא לו זכות ואחר כן נראה לו אמרו יואש אביו היה חובט חטים אמר לו גדעון אבי זקן אתה הכנס לביתך ואני אהיה חובט שאם יבאו המדינים אין בך כח לנוס אמר המלאך קיימת מצות כבוד וראוי אתה שיגאלו בני על ידיך מיד וירא אליו מלאך ה' וגו' אמר לו גדעון ויש ה' עמנו וגו' אמש קראנו את ההלל והיה אבי מקראני בצאת ישראל ממצרים אם צדיקים היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעים היו כשם שעשית להם נס כך עשה לנו נס אמר הקדוש ברוך הוא חייך כך למדת סניגוריא על בני כדאי אתה שאדבר עמך מיד ויפן אליו ה' ויאמר לך בכחך זה בכח זכות' שלמדת סניגוריא על בני ונכון הוא זה הדרש שנתן טעם לעכוב המלאך ולמה שאמר ויפן אליו:

אשר בעפרה אשר ליואש. וכן אשר בעפרת אבי העזרי לפי שיש עיר אחרת ששמה עפרה בגבול בנימן כמו שכתוב בספר יהושע והעוים והפרה ועפרה:

חובט חטים. כמו דש אלא שהדישה בבהמות וחביטה במקל וכן כי תחבוט זיתך חובט במקל בזית להפיל הזתים:

בגת. גת היה שם שדורכין שם ענבים באותו גת היה חובט החטים וכן תירגם יונתן במעצרתא:

פסוק יב

גבור החיל. קראהו כן לבשרו ולחזקו שיגבר וינצח מדין וכן אמר לך בכחך זה:

פסוק יד

ויפן אליו ה'. פירוש פנה אליו והלבישהו גבורה ואמר לו לך בכחך זה פירוש בכח שהוסיף לו על דרך ותהי על יפתח רוח ה' שתרגומו רוח גבורתא מן קדם ה' ויד ה' היתה אל אליהו רוח גבורה מן קדם ה':

הלא שלחתיך. המלה הזאת תבא לחזק המצוה וכן הלא שמעת בתי הלא צויתיך חזק ואמץ:

פסוק טו

בי אדוני במה אושיע. לשון חול הוא כי עדיין לא ידע גדעון כי מלאך ה' הוא וכן אמר לו מתחילה בי אדוני בחיריק הנון ונקמץ זה מפני הזקף ואמר לו לשון רבים כי כן המנהג בזו המלה כמו אדניך אדניו זולתי מדבר בעדו כדי שלא יתחלף בשם הנכבד אבל זה

לבדו בא בלשון רבים ליחיד למדבר בעדו ויונתן תרגם לשון קודש ואמ' ליה בבעו ה' ולדעתו אמר גדעון זה כנגד הקדוש ברוך הוא לא כנגד המלאך כי עדיין לא היה יודע שהוא מלאך:

אלפי. האלף שבית אבי נמנה בו הוא הדל באלפי מנשה ויונתן תרגם זרעיתי זעירא בשבט מנשה, וי"מ אלפי כמו אבי כמו אלוף שפירושו שר ואדון:

פסוק טז

כי אהיה עמך. אמר לו בשם ה' כי אהיה עמך לפיכך אמר לו גדעון אם כן שנביא אלהים אתה ובשליחותו אתה בא תעשה לי אות שאתה מדבר עמי בשם ה' והאות שעשה לו הוא האש שעלה מן הצור ומה שאמר ויאמר אליו ה' קרא המלאך בשם ה' כמו שכתוב במלאך שנראה ליהושע ויאמר ה' ליהושע:

פסוק יז

שאתה מדבר עמי. כמו שאתה בסגול השין כמו עד שקמתי דבורה שהשין בפתח במקום הסגול ונקמצה שין שאתה להרחיב על האלף ופירושו שאתה מדבר עמי בשם ה':

פסוק יט

והמרק. המים שנתבשל בהם הבשר נקראו מרק לפי שבהם מירוק הבשר והיוצא ממנו ונמצא המרק חציו קמץ וחציו פתח במקצת ספרים המדויקים והוא שלא כמשפט השמות מזה המשקל, וראיתי במחברת בן אשר שזוכר אותו בכלל הקמוצים:

בפרור. ידוע הוא דוד נחשת שמבשלין בו הבשר:

אל תחת האלה. תירגם יונתן לתחות אלנא:

פסוק כג

שלום לך. המלאך אחר שעלה השמיעו הקול הזה כי ראה שהיה מפחד בדעתו כי היה מלאך:

פסוק כה

פר השור. כמו פר בן בקר וכן תירגם יונתן תור בר תורי ויש לפרש כי פר איננו סמוך והשור בדמות תואר לו כאילו אמר פר הגדול שהיה דומה לשור:

ופר השני. י"א שני לבטן והנכון שני לפר הראשון שזכר ופירוש ז' שנים תירגם יונתן דאיתפטים שבע שנים ואפשר שהיה בן שבע שנים ובדברי רז"ל שהוקצה לע"ג שבע שנים שאמרו אמר ריש לקיש אין מוקצה לע"ג אלא מוקצה לשבע שנים שנאמר ופר השני שבע שנים ומהם אמרו כי נעבד היה ואמרו שמנה דברים הותרו באותה הלילה חוץ וזר ולילה כלי שרת וכלי אשרה עצי אשרה ומוקצה ונעבד:

פסוק כו
המעוז הזה. הוא הסלע שהקריב עליו הבשר והמצות:
במערכה. כתרגומו בסדרא ופירושו במקום המישור שבראש המעוז שיוכל לערוך שם אבני המזבח:

פסוק כח
ואת הפר השני. ואת הפר הראשון לא מצאנו שעשה ממנו דבר אם כן למה צוהו לקחתו אמר כדי לגזלו מהם שלא יהיו מקריבין אותו לע"ג:

פסוק לא
האתם תריבון לבעל. בעבור הבעל:
אשר יריב לו. מי שהריב לו ונתץ מזבחו ימיתהו עד הבקר פירוש אם אלהים הוא יריב למריב לו וימיתהו ויונתן תרגם דיתפרע ליה יתקטל וגו' לשון כח תרגום אלהים לא ידעום דלית בהון צרוך:

פסוק לד
ורוח ה'. כתרגום רוח גבורא מן קדם ה':

פסוק לח
ויזר את הגזה. מבנין הקל בשקל ויצר עליה או מבנין הפעיל בפלס ויסר נח את מכסה התיבה והוא מענין כי רגל תזורה לא זורו ולא חובשו שהוא ענין העיצור והסחיטה והענין הזה היה בהקיץ הראה לו השם יתברך זה האות לחזק את לבו או היה במראה הנבואה כי המעשה היה בלילה ומה שאמר וישכם ממחרת כך נראה לו הכל במראה הנבואה והראשון קרוב:

פסוק לט
אנסה נא. והנה כתיב לא תנסו את ה' והנה עשה עמו האל אות ובא לנסותו אם יעשו לו זה האות שהוא חזק מהראשון, כתב רבינו סעדיה ז"ל כי הנסיון ביכולת הבורא אסור כמו שאמר וינסו אל בלבבם ויאמרו הגם לחם יוכל תת אבל גדעון לא היה לו ספק ביכולת הבורא אלא רצה לנסות אם הוא ראוי לנס גדול כזה:

פרק ז

פסוק א
מגבעת המורה. מגבעתא דמיסתכיא ואפשר שהיה שם צופה מורה הדרכים:

פסוק ג
ויצפר. ישכים בבקר מתרגמינן בקר צפרא או פי' יסבב כלומר יסוב מהר הגלעד וישוב לו וכן נקראת המצנפת צפירה לפי שסובבים אותה על הראש ולצפירת תפארה וכן במשנה הקופה משיעשה בה שתי צפירות לרחב שלה:

פסוק ד
ואצרפנו לך שם. כמו שצורפין הכסף מהסיגים שלא יהיה במלחמה ההיא רק הצדיקים כי הכורעים על ברכיהם לשתות היה סימן לאשר כרעו לבעל ובמדרש אתה מוצא בימי גדעון שהיו עובדין לבבואה שלהם אותם שהיו כורעין על ברכיהן פירוש לצל שהיה נראה מהם על המים:
על ברכיו לשתות. כמו כן תציג אותו לבד:

פסוק ו
על ברכיהם. הכף רפה וכן והוא ברך על ברכוהי והשאר דגושין:

פסוק ח
את צדה העם בידם. צדת העם שהלכו למקומם לקחו העם הנשארים עמו וכן שופרותיהם שהיו עם מקצתם להריע במלחמה לקחו כמו כן הנשארים עמו כדי שיהיה שופר ביד כל אחד ואחד מהשלש מאות הנשארים ויריעו תרועה גדולה להבהיל מחנה מדין, ומלת צדה מוכרת במקום סמוך כי משפטו צדת, וכמוהו וענוה צדק כאיפה שעורים וזולתם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק וכן תירגם יונתן סמוך ית זוודי עמא:

פסוק יג
צלול. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות והוא מענין תצילנה אזניו כלומר שמע רעש לחם שעורים שהיה מתהפך במחנה מדין ובאמרו לחם שעורים נראה כי שמע וראה אותו או יהיה מן צלי אש שרשו צלה כמו מן שורש הגה הגיגי ופי' עוגת שעורים וטעם צליל שהיתה צלויה בגחלים והוא הנקרא בדברי רז"ל חררה ולא חררה על גבי גחלים וכן תירגם יונתן חרר דלחים שעורים, והיה זה משל על ישראל שהיו חלושים מתגברים על מדין ומנצחין אותם:

פסוק טו
מספר החלום. מן ויספר להם את חלומו לשון הגדה:
ואת שברו. פתרונו כי החלום כמו הדבר החתום והסתום והפתרון שובר אותו ומגלה אותו:

פסוק יח
ואמרתם לה' ולגדעון. פי' חרב כמו שאמר ויקראו חרב לה' כלומר חרבינו לה' הוא כי נלחם לנו ואחריו חרבינו הוא לגדעון כי על ידו ננצח המחנה הזה וכן תירגם יונתן חרבא דאתקטלא מן קדם ה' וניצחנא על ידי גדעון:

פסוק יט
ראש האשמורת התיכונה. שהיו שומרים המחנה בלילה והיו חולקים משמרות הלילה לשלשה חלקים השומרים בתחילת הלילה היו עורי' עד שליש הלילה והוא סוף האשמורת הראשונה וראש האשמורת התיכונה והיו השומרים הראשונים הולכים לישן והאחרים קמים משנתם לשמור וזהו שאמר אך הקם הקימו את השומרים והנה גדעון בא אל המחנה:

פסוק כ
שלשת הראשים. אינו אומר כי הראשים לבדם תקעו כי כל העם תקעו ופירוש ראשים חלקים כמו והיה לארבעה ראשים:

פסוק כא
וירץ כל המחנה. לנוס כמו שאמר וינוסו, ומה שאמר ויריעו תרועת שבר ופחד:

פסוק כב
צררתה. בשני רישי"ן:

פסוק כד
ולכדו להם את המים. שלא יוכלו לעבור ולא היו מים אלו מי הירדן אלא מים אחרים שהיו בדרכם עד בית ברה שהרי אמר אחר כן ואת הירדן:

פסוק כה
בצור עורב. אחר שהרגו שם עורב נקרא צור עורב וכן יקב זאב אחר שהרגו שם זאב נקרא יקב זאב ותירגם יונתן יקב זאב מישר זאב אולי המישור ההוא היה כמו יקב שפתו' גבוהות לו סביב:

פרק ח

פסוק ב
הלא טוב עוללות אפרים. דרך משל כלומר הפחותים שבכם טובים מהגדולים שבנו או עוללות ובציר משל על מדין ומה שעשה גדעון במדין היה כמו הבציר כי הוא החל המלחמה והרג המחנה שהיה רב ומה שנשאר אחר הבציר הם העוללות והוא דבר קטן

כנגד הבציר כן אפרים לכדו שרי מדין שהם כעוללות כנגד כל המחנה אלא שהיו שרים וגדולים זהו שאמר הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר כי המעשה שלכם טוב מהמעשה שלי כי שרי מדין נפלו בידכם ותירגם יונתן הלא טבין חלשיא דבית אפרים מתקיפיא דבית אביעזר:
מבציר. הבי"ת רפה וראויה להדגש:

פסוק ג

אז רפתה רוחם. רוח הכעס כמו אל תבהל ברוחך לכעוס:

פסוק ו

ויאמר שרי סכות. אחד מהשרים ענה לו בעבור כלם לפיכך אמר ויאמר לשון יחיד:

פסוק ז

את קוצי. עם קוצי המדבר ופירושו ודשתי שאכה בקוצים על בשרכם ויונתן תרגם את קוצי על כובי מדברא ועל ברקניא ונראה מדבריו שפירושו שישליכם על הקוצים ערומים וידוש ברגליו עליהם ונראה כי סכות זה היה מקום קוצים וברקנים לפיכך שם העיר סוכות כמו התמלא בסכות עורו שפירושו קוצים לפיכך אמר שיכה אותם בקוצים:
הברקנים. מין ממיני הקוצים:

פסוק י

בקרקר. הבי"ת פתוחה לסימן ה"א הידיעה שלא כמנהג להכניסה על שם עיר כי אם במקומות מועטים והוא לרוב ההודעה:

פסוק יא

דרך השכוני באהלים. בא הסמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלכם ופי' כמו שתירגם יונתן באורח משירית ערבאי דשרן בשכונין במדברא:

פסוק יג

מלמעלה החרס. כמו שתירגם יונתן עד לא מיעל שמשא קודם בא השמש וחרס נקרא השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח בטרם יבא החרסה ויהיה מלמעלה מן כעלות גדיש בעתו כלומר טרם הפסק אור השמש או פירושו שהיה השמש עדין למעלה נראה ברקיע שלא נכנס עדין תחת הארץ ויש לפרש כי כל הלילה רדף גדעון אחרי זבח וצלמונע ובבקר כעלות השחר שב מן המלחמה וזהו מלמעלה החרס:

פסוק יד

ויכתוב אליו. כדי שלא ישכחם עד בואו העיר:

פסוק טז
וידע בהם. כתרגומו ותבר עליהון מן וידוע חולי שהוא לשון שבירה ויתכן לפרשו כמשמעו שהודיע להם פשעם עם הקוצים:

פסוק יז
ויהרג את אנשי העיר. מה שלא אמר בתחלה כי אם לנתוץ את המגדל לפי שהיו בוטחים בו וענוהו עזות ועתה הרג את אנשי העיר אולי היו נלחמים עמו כשבא לנתוץ את המגדל:

פסוק יח
איפה האנשים. מה תארם ותכונתם:
כמוך כמוהם אחד. כמוך כמוהם צלם אחד וצורה אחת והיו כתואר בני המלך כמו שאתה כן הם ויונתן פי' אחד מהם היה כתואר בני המלך כותך כן אנון חד מנהון כחזוא דבני מלכא ונראה פירושו לפי שמלת אחד נפרדת בטעם ואמר בני המלך כי ברוב בני המלך יפים בתואר משאר בני אדם לפי שהם מגודלים בתענוג:

פסוק כא
כי כאיש גבורתו. כלומר לא נמות ע"י נער שנצטער בפניעתו כי אין לו גבורה וכח עדין שיכה בנו בפעם אחת מהרה אתה שאתה גביר כי כמו שהאיש גדול כן גבורתו תכה בנו אתה ונמות על ידך מהרה:
ויקח. להודיע כי לקחם לעצמו כי בדעתו היה לשאול כל השהרונים והנזמים מבני החיל כמו שאמר אשאלה מכם שאלה:
השהרונים. חלי בדמות ירח תרגום ירח סיהרא:

פסוק כד
כי ישמעאלים הם. מדינים הם ישמעאלים כי בני קטורה הם וקטורה היא הגר וכן במכירת יוסף וימכרו את יוסף לישמעאלים ואחר כן אמר והמדינים מכרו אותו אל מצרים ויונתן תרגם ארי ערבאי קטילו נראה מתרגומו כי אינו או' על המדינים כי ישמעאלים הם אבל הערבים השכוני באהלים שעברו ברדפם אחרי מדין והרגום ומהם היו נזמי הזהב:

פסוק כו
והנטיפות. תירגם יונתן כלילא וי"מ מן נטף ושחלת ופי' נטיפות שם כלי זהב שנושאין בהם נטף שהוא הצרי:

פסוק כז
לאפוד. עשה אותו כמין חגורה או מלבוש זהב והציג אותו בעירו שיהיה לזכרון התשועה הגדולה והוא עשה אותו לטובה ואחרי מותו זנו בני ישראל אחריו ועשו אותו אלוה ובדברי רז"ל במשתחוה לאפוד עצמו כמה דאת אמר ויעש אותו גדעון לאפוד:

פסוק כט
וישב בביתו. שלא היו לו מלחמות כמו שאמר ותשקוט הארץ ארבעים שנה:

פסוק לה
עם בית ירובעל גדעון. די היה באחד אלא שמנהג הלשון כן במקומות לרוב ההודעה וכן בית לחם אפרתה:

פרק ט

פסוק ד
רקים ופוחזים. קלים מתנועעים על טרפם שלא היה להם במה יחיו מן פחז כמים ויונתן תרגם סריקין ובקרין סריקין ר"ל ריקין כמו בוקי סריקין בדברי רז"ל ובקרין כמו פקרים בפ"א כמו הבקר לעניים הבקר בבי"ת כמו בפ"א ופירושו אנשים מופקרין ומשולחין או יהיה בקרין כמשמעו בבי"ת ור"ל רועי בקר כי הם הנבזים שבאנשים כמו שמצאנו בדברי רז"ל אפילו רועי בקר ובנסחא אחרת מצאתי סריקים ובסירים ופי' נבזים כמו דבר ה' בזה תרגומו בסר:

פסוק ה
ויותר יותם. נותר מהשבעים וע' חסר אחד הרג ואף על פי שאמר שבעים איש מנהג הלשון הוא במקומות שלא יפחות חשבון הכולל בעבור אחד כמו כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעים, ארבעים יכנו:

פסוק ו
עם אלון מצב. סמוך לאלון כמו המה עם בית לחם והדומין לו ואלון מוצב כתרגומו מישר קמתא היתה אבן או זולתה מצב שם ויוחס המישור אליו:

פסוק ח
הלוך הלכו העצים. יונתן תרגם לשון תמיהה המיזל אזלו אילניא וכן תרגם החדלתי האשבוק כלומר האניח דשני במקומי:

פסוק ט

החדלתי. מבנין הפעיל והוא מבואר או מבנין הפעל כמו החדלתי בקמץ הה"א ור"ל החדלתי מדשני ויונתן תרגם האשבוק ית משחי:

אלהים ואנשים. בנר שמדליקין בשמן זית לפני אלהים ולפני אנשים או במאכל מקריבין השמן במנחות לאלהים ואנשים ג"כ יאכלו אותו ויונתן תרגם דמיניה מיקרין קדם ה' וביה מתפנקין בני אנשא:

לנוע על העצים. תירגם יונתן למעבד מלכו:

פסוק יא

את מתקי. המ"ם נקרא בקמץ חטף:

פסוק יג

המשמח אלהים ואנשים. מכאן סמכו רז"ל שא"א שירה אלא על היין שנאמר המשמח אלהים ויונתן תרגם דמיניה מנסכין קדם ה' וביה חדן רברבן הרחיק יונתן ע"ה השמחה מהבורא יתעלה כמו שהרחיק כל שאר התארים ממנו כי אין לפניו לא שמחה ולא עצבון ומה שנאמר בו מהם על דרך משל כי דברה תורה כלשון בני אדם וכן תרגם אנקלוס ויתעצב אל לבו ואמר במימריה למיתבר תוקפיהון כרעותיה הרחיק לשון העצבון ממנו יתברך ומה שלא עשה כן במלת ויחר אף ה' והדומים לו הוא לסוד ידוע אצל מביני מדע ומה שתרגם אנשים רבריא ר"ל כי היין משמח האנשים הגדולים והחכמים ותיטיב דעתם בו כמו שאמרו רז"ל חמרא וריחני פקחין אבל האנשים הפחותים ישתכרו בו ותשתבש דעתם בו, ומה שהזכיר ג' עצים אלה לדבר לקצר הדבר ועוד כי הזכיר שלשה המשובחים ואחר כך הזכיר הפחות שהוא משל לאבימלך וא"א ז"ל כתב כנגד שלשה שאמרו ישראל לגדעון משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך:

פסוק יח

על בעלי שכם. על אדני העיר וגדוליה כי הם עיקר אנשי העיר ויונתן תרגם יתבי שכם:

פסוק כ

מלוא. שם לא תואר וכן ועבדו אותו בתמים ובאמת:

פסוק כב

וישר אבימלך. מבנין קל מנחי העי"ן בשקל ויסר אליה והוא ענין שררה ולפי שמלך מעצמו ולא מלך על כל ישראל לפיכך אמר וישר ולא אמר וישפוט כי לא הלך בדרך טובה ולא החזיר את ישראל למוטב:

פסוק כד

לבוא חמס. כלומר סבה היתה מאת הש"י שבגדו בעלי שכם באבימלך כמו שאמר וישלח אלהים רוח רעה והיה זה לבא חמס שבעים בני ירובעל לשום דמם על אבימלך ועל בעלי שכם ולא נתנוהו לבא אל העיר ושמו לו מארבים על ראשי ההרים ואותם המארבים היו גוזלים כל אשר עבר עליהם לומר שיצאו מתחת רשותו ואין להם מושל והיו עושים הישר בעיניהם:

פסוק כז

ויבצרו את כרמיהם. כי היו יריאים מאבימלך לצאת ולבצור את כרמיהם ובעזרת געל ואחיו יצאו:

הלולים. שמחות וכן בדברי רז"ל נקרא בית השמחה הלולא ויונתן תרגם חנגין:

פסוק כח

מי אבימלך ומי שכם. כלומר אבימלך ושכם שהיה שר העיר מקדם אחד הם זה כזה ומי הוא שנעבדנו אף על פי שהיה עתה אבימלך מלך עליהם הלא גם שכם היה מלך העיר הזאת אם כן עבדו אנשי חמור אבי שכם:

פסוק כט

ואסירה את אבימלך. והלא הסירו אותו אלא אסירה אותו לעולם שלא יוכלו אנשי שכם להשלים עמו אם ירצו:

ויאמר לאבימלך. כנגד אבימלך ואף על פי שאינו שם כאומר צא אתה אבימלך בכל צבא שתוכל לרבות בעוד שאני הנה ונראה מה יהיה ביני וביניך:

רבה. בסגול שלא כמנהג:

פסוק לא

בתרמה. כמו במרמה וכן תרגם יונתן ברז כלומר בסתר שלא הרגישו בו אנשי שכם או יהיה בתרמה שם מקום והוא ארומה שנאמר וישב אבימלך בארומה כן פירשו א"א ז"ל לפי שלא נמצא זה המשקל בנחי הלמ"ד:

צרים את העיר עליך. כמו שיקרא מצור כשצרים את העיר מבחוץ ולא יוכל אדם לצאת ממנה כן נקרא מצור כששומרים את העיר שלא יכנס אדם בה מבחוץ ועל הדרך הזה צרים את העיר עליך כלומר בעבורך שומרים את העיר שלא תכנס בה:

פסוק לו

צל ההרים אתה רואה כאנשים. צחק בו ואמר לו דרך לעג אינם אנשים אלא צל ההרים ידמה לך כאנשים:

פסוק לז
מעם טבור הארץ. כמו שהטבור באדם הוא מיצוע הגוף כן יקרא מיצוע הארץ והמקום הגבוה שבה טבור ותירגם יונתן מתוקפא דארעא:
אלון מעוננים. מישור מעוננים:

פסוק לח
איה אפוא פיך. כלומר איה דבריך שהיית אומר:

פסוק מא
ויגרש זבול. והיאך גרשוהו ואנשי העיר היו נלחמים עם אבימלך והיאך זבול שהיה פקידו של אבימלך גירש געל שהיה עוזר לאנשי שכם ונלחם בעבורם עם אבימלך ונראה כי היו מקצת אנשי העיר סומכים ידי זבול כי אבימלך היה אחיהם וכאשר ראו כי גברה יד אבימלך חזקו ידי הסומכים זבול ורפו ידי העם אשר כנגדו וגרשו געל משבת בשכם:

פסוק מד
והראשים אשר עמו. לא היה אלא ראש אחד עמו שהרי חצה אותם לשלשה ראשים ושני הראשים פשטו על כל אשר בשדה ואבימלך והראש השלישי אשר עמו פשטו נכח העיר עד שעמדו פתח שער העיר והראש שהיה עם אבימלך היו בהן אנשים גדולים לפיכך אמר והראשים אשר עמו:

פסוק מו
בעלי מגדל שכם. אדוני מגדל שכם לא היו בעיר כשלכד אבימלך העיר וכאשר שמעו הלכו אל צריח בית אל להמלט בצריח ההוא וצריח כמו מגדל כמו ובסלעים ובצריחים ושם המקום שהיה בו זה הצריח בית אל ברית ודעת יונתן כי צריח בית אל שם המקום, ופירוש ברית שבאו אליהם לכרות ברית עמהם וכן תירגם יונתן ואתו לצריח בית אל למיגזר קיים:

פסוק מח
שוכת עצים. שוכה כמו ענף וכן במשנה אבל לא יקוץ את השוכה על מנת ליתן דמים:

פסוק מט
שוכה. כמו שוכתו כמו וצורם לבלות שאול שהוא כמו וצורתם או הוא משקל אחר שוך בשקל בור:

פסוק נג
פלח רכב. חתיכה מרכב שהיא אחת מן הריחים והיא העליונה לפיכך נקראת רכב והתחתונה רחיים או שכב:

ותרץ. בחירק הרי"ש והמנהג בסגול והוא מבנין הפעיל מפעלי הכפל מן קנה רצוץ או הוא מנחי העי"ן וכן וירעצו וירצצו לשון שבירה ואפשר שגם הוא מפעלי הכפל:

פסוק נד

פן יאמרו לי. בעבורי כמו אמרי לי אחי הוא:

פרק י

פסוק א

להושיע את ישראל. שגם אבימלך הושיע את ישראל ואף על פי שלא נזכר כיון שאמר אחרי אבימלך נראה שגם הוא הושיע ישראל מיד אויביהם ואילו לא כן לא היה אומר אחרי ולא היה נמנה עם שופטי ישראל ולא נאמר עליו וישר על ישראל:

תולע בן פואה בן דודו איש ישששכר. כך שמו וכן במקצת נסחאות כתרגומו בר דודו ובמקצת הנוסחאות בר אח אבוהי ואם כן הוא ירצה לומר בן דוד אבימלך:

פסוק ד

ושלשים עירים להם. כמו ערים ונראית בו עי"ן הפעל לזווגו עם עיירים שזכר שהוא ענין אחר והוא דרך צחות ספור זה להודיע סבת היותו שופט כי גדול היה ונכבד בעושר ובבנים וכבוד וכל אחד מבניו היה נכבד רוכב על עיר אתון והעיר הוא החמור הנער כמו אסרי לגפן עירה ועל עיר בן אתונות אולי הם הנבחרים בארצות ההם לרכוב ואפשר גם כן כי עולי ימים מהסוסים יקראו גם כן עירים כי מצאנו בזולתי החמור ועיר פרא ואפשר לפי שהפרא הוא חמור הבר:

חות יאיר. אם הם הנזכרים בתורה ויאיר זה הוא יאיר בן מנשה הדבר תימה כי אם כן חיה יאיר יותר משלש מאות שנה, ונוכל לומר כי זה יאיר הגלעדי אינו יאיר בן מנשה והערים האלה א"כ אינן חוות יאיר הכתובות בתורה:

פסוק ו

ולא עבדוהו. פירשו רז"ל ולא עבדוהו אפילו בשותפות:

פסוק ח

בשנה ההיא. פירשו המפרשים כמו מהשנה ההיא כי מה טעם בשנה ההיא שמנה עשרה שנה ויתכן לפרש כי בשנה ההיא לחצום ורעצום ושמנה עשר שנה רעצום כמו בשנה ההיא וחסר וי"ו השמוש מן שמנה כמו שמש ירח והדומים להם:

פסוק ט

ותצר לישראל. שרשו יצר וכן ויצר לו יצרו צעדי אונו ויצר וצור בענין אחד:

פסוק יא
ויאמר ה' אל בני ישראל. על ידי נביא:

פסוק טז
ותקצר נפשו בעמל ישראל. לא ת"י לרחק התארים מהבורא יתברך כמו שכתבנו ולא מצא דרך לפרשו והניחו מלתרגם והחכם הגדול רבי משה בר מימון ז"ל פי' נפשו רצונו ופי' ותקצר נפשו וחדל רצונו מלהגדיל עמל ישראל כי בתחילה כשעשו הרע בעיניו היה חפצו בעמלם ובצרתם וכשקרה להם מה שקרה צרות רבות ורעות ונכנעו ושבו אל ה' ויעבדוהו רחם עליהם וחדל רצונו מלהגדיל עוד עמלם וביי"ת בעמל כמו מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם כגר וכאזרח הארץ והדומים להם ולפי דעתי כי בעמל כמשמעו ופירוש ותקצר נפשו כמו המו מעי לו וכן ויתעצב אל לבו והכל הוא דרך משל ודברה תורה כלשון בני אדם:

פסוק יז
ויחנו בגלעד. היא העיר שלכדו בני מכיר בן מנשה ועתה נאספו בני עמון וחנו בגלעד שחשבו ללכדה וכשראו בני ישראל זה נאספו וחנו במצפה להלחם בבני עמון וכיון שנאספו בני ישראל חדלו להם בני עמון ושבו להם לארצם ויפתח כששלח מלאכים אל ארץ בני עמון שלח וכן כשהלך להלחם אל ארץ בני עמון הלך כמו שאמר וממצפה גלעד עבר בני עמון כי לא מצאם בארץ הגלעד כי כבר הלכו להם:

פרק יא

פסוק א
בן אשה זונה. בן פלגש גלעד היה ונקראת זונה לפי שאינה עם בעלה בכתובה וקדושין והיא כמו הזונה ואף על פי שהיא מיוחדת לו וי"ת פונדקיתא כמו שתרגם ג"כ רחב הזונה פונדקיתא או הוא הענין בעצמו כי הזונה כמו הפונדקית שמפקרת עצמה ובתרגום של תוספתא דא היא נימוסא הות בישראל מלקדמין דלא מיסתחרא אחסנתא משבטא לשבטא ובכן לא הוה יכיל גברא למיסב איתתא דלא משבטא וכד הות איתתא דרחמא גברא דלא משבטהא הות נפקא מבי נשא בלא אחסנתא והוו אנשי קרון לה פונדקיתא דרחימת גברא דלא משבטהא וכן הוה ליה לאימיה דיפתח, ודומה כי הצריכו כל זה למתרגם לפי שאמר לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה וכן תרגם ארי בר איתתא משבטא אוחרי את ולפירושינו יהיה פי' לא תנחל לפי שהיה בן פלגש וזהו בן אשה אחרת לפי' היו אומרים שלא ינחל עמהם ושלא כדין היו מגרשין אותו כי בן

הפלגש יורש כמו שאמרו רז"ל מי שיש לו בן מכל מקום בנו הוא לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית ואמרו לכל דבר למאי הלכתא לירשו וליטמא לו וכן אמר להם יפתח ותגרשוני מבית אבי כלומר עשיתם עמדי שלא כדין:

פסוק ג

בארץ טוב. אדון הארץ היה שמו טוב וי"ת בארע טוב וכן אם יגאלך טוב:

פסוק יא

לפני ה' במצפה. במקום שהיה שם ביתו כמו שאמר ויבא יפתח המצפה אל ביתו ומה שאמר לפני ה' כמה שאמר ה' יהיה שומע בינותינו או לפי שהשכינה שורה בישראל במקום שיתקבצו או הטעם כמו שפירשתי בספר יהושע כי היא המצפה שנועדו המלכים להלחם עם יהושע ומפני התשועה הגדולה שהיתה שם היה המנהג בישראל להקבץ שם והיה שם מזבח ובית תפלה ולאותה מצפה הלכו אנשי גלעד עם יפתח לדבר שם דבריהם לפני ה' במצפה:

פסוק טו

את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון. מה לו להשיב לו על ארץ מואב והוא לא היה שואל ממנו כי אם ארץ בני עמון לפי שהוא היה שואל ממנו מארנון ועד היבוק לפיכך השיב לו כי אותה הארץ שאתה שואל בשם מואב היתה נקראת ומלך האמורי לכדה ממואב וישראל לקחה ממלך האמורי, והנה ישראל לא לקח לא ממואב ולא מבני עמון:

פסוק טז

במדבר עד ים סוף. במדבר הידוע והוא מדבר שור וכן כתיב ויסעו ממדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר והיא מדבר איתם ושני שמות נקראו לו כי כן כתיב ויעברו בתוך הים המדבר וילכו שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה והלכו המסעות ההם מרה ואלים עד שבאו עד ים סוף וכן כתוב ויסעו מאלים ויחנו על ים סוף ומה שאמר עד ים סוף והם כבר עברו הים ואחרי עברם הלכו בזה המדבר דע כי ישראל לא עברו הים לרחבו כי בפיאה שנכנסו ממנה לים סוף באותה הפיאה עצמה יצאו כי הנה נכנסו ממדבר איתם לים סוף ומים סוף יצאו למדבר איתם עצמו ואם תאמר אחרי שלא הוצרכו לעבור הים לרחבו למה נכנסו בו והם יצאו אל המקום שהיו בו מתחלה לא עשה כן יתברך שמו אלא להראות עוצם גדולתו שעברו ישראל בתוך הים ביבשה ויטבעו המצריים בתוכו ולאורך הים הלכו המסעות ההם אחר שעברו ומה שאמר ויחנו על ים סוף ועד עתה במדבר ים סוף הלכו המסעות עד עתה הלכו רחוק מן הים ובמסע הזה חנו על שפת הים לפיכך אמר גם כן הנה עד ים סוף ומשם נסעו אל מדבר סין ומה שאמר הנה ויבא

קדשה קצר המסעות וכתב הצריך לו לכתוב והוא קדש כי משם שלחו המלאכים כמו שכתוב וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח והנה לא ראינו בתורה ששלח אל מלך מואב רק מצינו שאמר כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער נראה ששלח להם כמו ששלח לבני עשו ומה שאמר כאשר עשו לי בני עשו והם לא הניחום לעבור וגם כן המואבים לא הניחום לעבור כמו שאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והוא אמר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים כלומר שהניחום לעבור פי' החכם ראב"ע ז"ל כי מלך אדום לא הניחם לעבור על דרך מדינתו כי משם היתה ארץ כנען קרובה אבל עברו על דרך שעיר לפיכך אמר היושבים בשעיר כי כן כתיב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וכתיב ונסב את הר שעיר וכן מלך מואב לא הניחם לעבור אבל המואבים היושבים בער הניחום לעבור שנאמר אתה עובר היום את גבול מואב את ער:

פסוק יח

וילך במדבר. במדבר ים סוף כמו שכתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום:

ויחנון. הנו"ן נוספת כנו"ן תשמרון תזכרון:

פסוק כד

כמוש אלהיך. והנה הוא היה אלהי מואב רק זה אמר לו אתה שואל הארץ שהיא ממואב ומלך האמרי לקחה ממואב ולא הצילו כמוש אלהיו וכן היה בפי המושלים אוי לך מואב אבדת עם כמוש ואם כן הוא שהארץ היתה לך וכמוש היה אלהיך את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי הוא לא היה יכול להציל הארץ מיד מלך האמורי וה' אלהינו הוריש מלך האמורי מפנינו וירשנו את הארץ ההיא:

הוריש. ענין גירושין כתרגומו דתריך וכן כל אשר הוא דבק עם מפני הוא לשון גירוש וזולתו הוא לשון ירושה:

פסוק כה

הטוב טוב אתה. הזקף מלרע בתי"ו ומקצת ספרים מדוייקים מלעיל הזקף באל"ף:

הרוב רב. ענין מריבה:

אם נלחם נלחם בם. הראשון מקור בחולם בשקל נשאל נשאל דוד והשני נפעל עבר שהוא פתח והנה אמר ביהושע ויקם בלק וילחם בישראל אלא כמו שפי' שם כי המלחמה היתה ששלח בלעם לקלל אותם והנה הוא לא נלחם עם ישראל בעבור ארצו וגם מלכי מואב אחרי כן לא נלחמו בישראל בזו הטענה היום שלש מאות שנה שהארץ ביד ישראל:

פסוק כו

ג' מאות שנה. ג' מאות שנה ישבו בארץ הזאת עד היום מיום שנכבשה ומדוע לא נלחמתם עליהם עד היום ולא הצלתם אותה ושלש מאות שנה בחשבון זה כמו שמפורש בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה עתניאל בן קנז ארבעים שנה אהוד שמונים שנה דבורה וברק ארבעים שנה גדעון ארבעים שנה אבימלך ג' שנה תולע בן פואה כ"ג שנה יאיר כ"ב שנה הרי רע"ו שנה ושני השעבוד בכלל וי"ח שנה ששעבדו בני עמון בישראל עד שלא קם יפתח הרי ג' מאות שנה עם שש שנים של יפתח:

פסוק כט

ותהי על יפתח רוח ה'. ושרת על יפתח רוח גבורתא מן קדם ה':

עבר בני עמון. פי' אל ארץ בני עמון:

פסוק לא

והעליתיהו עולה. דעת רז"ל בזה ידוע וא"א ז"ל פירש והעליתיהו הוי"ו במקום או ופירש והיה לה' הקדש אם אינו ראוי לעולה או העליתיהו עולה אם ראוי לעולה וכמו זה הוי"ו מכה אביו ואמו או אמו ויפה פי' וכן נראה מהפסוק כי לא המיתה שאמר ואבכה על נפשי לאות כי לא המיתה אך לא ידעה איש כמו שאמר והיא לא ידעה איש ומה שאמר גם כן ויעש לה את נדרו אשר נדר ולא אמר ויעלה עולה לאות כי פרושה היתה וזהו את נדרו אשר נדר והיה להשם כך נראה לפי פשטי הפסוקים ודברי רז"ל אם קבלה היא בידם עלינו לקבלה:

פסוק לד

אין לו ממנו. ת"י כמו ממנה לית ליה מינה כלומר כי מבתו זאת לא היה לו בן או בת כי לא היה לה בעל עדיין כמו שאמר והיא לא ידעה איש וכן אמר בעל המסורת ה' סבירין ממנה וקרינן ממנו ויתכן לפרש ממנו כמשמעו כי אפשר שהי' לאשת יפתח בנים מאיש אחר קודם שנשאת ליפתח והיה מגדלם יפתח בביתו והיו חשובין כבניו אבל ממנו לא היה לו בן או בת כי אם זאת:

פסוק לז

וירדתי. י"מ מענין אריד בשיחי וירד ויריד בענין אחד ורבים כמוהו והנכון לפרש כמשמעו כי המצפה ששם היה בית יפתח היה גבוהה על ההרים או אמר וירדתי כנגד העמק אשר בין המצפה וההרים וכן ויעלו אותם עמק עכור וירד הסלע כמו שפירשנו וי"ת ואתנגיד על טוריא ובדרש וירדתי על ההרים אלך לפני סנהדרין אולי ימצאו פתח לנדרך:

פסוק לט

ויעש לה את נדרו אשר נדר. שעשה לה בית והכניסה שם והיתה שם פרושה מבני אדם ומדרכי העולם והיה חק בישראל כי משנה לשנה היו הולכות אליה בנות ישראל:

פסוק מ

לתנות לה. כלומר לקונן ולבכות על בתוליה עמה כתרגומו לאלאה ותרגום ויקונן המלך ואלא מלכא או פירוש לתנות להשיחה ולנחמה ארבעה ימים כי כל השנה היתה מתבודדת כמו האנשים הפרושים הסגורים בבתים והחק הזה עשו עמה כל ימי חייה ומה שאמר ותהי חק לשון נקבה ר"ל הליכת בנות ישראל היתה לחק בכל שנה וי"ת והות לגזרה בישראל בדיל דלא לאסקא גבר ית בריה וית ברתיה וגו' ומצאנו בזה מחלוקת רז"ל אמרו וכי נדר היה רבי יוחנן ור' שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר דמים היה חייב וריש לקיש אמר אפילו דמים לא היה חייב דתנינן אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמר כלום הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהן עולה ולא היה שם פנחס שיתיר לו נדרו כלומר שיאמר לו כי בדמים היה פטור אמר פנחס הוא צריך לי יבא אצלי ויפתח אמר ראש קציני ישראל אני ואלך אצלו בין דין לדין אבדה הנערה ושניהם נענשו יפתח בנשילת אברים מת שנאמר ויקבר בערי גלעד פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש שנאמר ופנחס בן אלעזר הכהן נגיד היה עליהם הוא עליהם אין כתיב כאן אלא היה עליהם לפנים ה' עמו עכשיו לא היה עמו, ראינו מדבריהם כי מה שעשה יפתח בטעות עשה והיה הוא סבור שנדרו היה נדר כמו שאמר ואנכי פציתי פי אל ה' ולא אוכל לשוב ובתו גם כן רצתה בדברו כי חשבה גם כן שנדרו היה נדר כמו שאמרה פצית את פיך אל ה' עשה לי כאשר יצא מפיך:

פרק יב

פסוק ד

פליטי אפרים אתם. כלומר פליטי אפרים אתם שאתם מחולקים בתוך אפרים ובתוך מנשה ואין אתם חשובים לכלום ולפי שהיו אנשי אפרים מחרפין אותם לכך היו אנשי גלעד מכים אותם כשהיו מוצאים אותם יחידים עוברין בארצם ולדעת המתרגם אותם דבק עם גלעד לא עם אפרים וכת"י ארי אמרו משזביא דבית אפרים מה אתון חשיבין דבית גלעד בגו בית אפרים ובגו בית מנשה ומה שאמר פליטי אפרים ר"ל הפחותים שבאפרים היו מחרפין אותם כך ויוכיח הפירוש הזה והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעבורה והמלחמה הזאת לא היתה להם לבני גלעד כי אם האנשים הרקים והפחותים

שבאפרים והם נקראים פליטי אפרים והם אשר היו צריכים לעבור מפני הבהמות שהיו רועים מעבר לירדן שהיה שם מרעה לבני אפרים כמו שאנו עתידים לבאר בספר שמואל בפסוק ביער אפרים והפחותים הם הרועים ברוב וההרג הרב הזה היה לעונש עונות שהיו בשבט אפרים בנסתר:

פסוק ה

האפרתי אתה. נקרא אפרתי אשר משבט אפרים ונקרא אפרתי אשר מבית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי:

פסוק ו

שבלת. כמו שהיו מנסין אותם בזאת המלה כן היו מנסין אותם בכל מלה שיש בו שי"ן והאפרתים היו קורין אותה סי"ן ולקח הכתוב אחת מהמלות וי"מ כי לקח מלת שבולת לפי שהיה שבולת הנהר במקום שהיו עוברים בני אפרים שהיו מגמגמין באות השי"ן אולי היה אויר ארצם גורם להם זה כמו אנשי צרפת שאינן מבינים לקרא השי"ן וקוראין אותה כמו תי"ו רפה:

פסוק ז

בערי גלעד. דרך הדרש בזה שהוכה בשחין כבד והיה נופל איברים מעיר לעיר ובכל עיר שהיה נופל איברו היה נקבר שם וזה היה לו עונש שהרג בתו ולא נשאל על נדרו ובדרך הפשט פירוש בערי הגלעד באחת מערי הגלעד וכמוהו בשתים תתחתן בי באחת משתים ועל עיר בן אתונות בן אחת האתונות:

פסוק ח

אבצן מבית לחם. אמרו רז"ל אבצן זה בועז, והנראה בעיני כי אמרו זה בעבור ספור הכתוב נשואי בניו ובנותיו וסמך לו דבר מנוח ללמדך שלא יתגאה אדם לא בעושר ולא בבנים כי אבצן עשה ששים סעודות בין בניו ובנותיו ובכלן לא זימן מנוח לפי שהיה עקר והיה אומר כודנתא עקרתא במאי פרע לי ואירע לו מפני זה שכולן מתו בחייו והיה לו למנוח בן קיים והיה שופט ישראל כי ראה השם בעלבונו וטוב הוא אם קבלה היתה אצלם זה ולפי דרך הפשט ספר הכתוב נשואי בניו ובנותיו לספר ההצלחה הגדולה שהיתה לו בבנים ובבנות כי כלם השיאם בחייו ובאמת היו בו דברים טובים אשר בשכרם הגיע לזאת ההצלחה ולמעלה גדולה להיותו שופט ישראל:

פסוק יד
רוכבים על שבעים עירים. הספור הזה גם כן להודיע הצלחתו שראה בנים ובנות ובני בנים גדולים אנשים רוכבים על עירים כלומר מרוב עשרם וגדולתם לא היו צריכין להתעסק במלאכה אחרת ובעבודת הארץ אלא רוכבים על עירים ונתמנה שופט ישראל:

פרק יג

פסוק א
ארבעים שנה. מחשבון ימי השופט הם אלו הארבעים:

פסוק ב
ממשפחת הדני. ביו"ד היחס כמו שבט המנשי ומשפחת כמו שבט וכן ויקרב את משפחת יהודה:
עקרה ולא ילדה. תוספת ביאור וכן ותהי שרי עקרה אין לה ולד:

פסוק ד
ואל תשתי יין ושכר. הוי"ו מורה כי השמרי נא ר"ל מטומאה כמו שהנזיר היה נשמר מטומאה ומיין ושכר כן צוה אותה להיותה נשמרת מכל הדברים האסורים לנזיר להיות קדושתו מן הבטן ומה שאמר ואל תאכלי כל טמא אחר שאמר השמרי נא פי' השמרי נא מטומאת מגע ואהל ופי' כל טמא שלא תאכל דברים טמאים או פי' ואל תאכלי כל טמא דברים האסורים לנזיר כמו כל אשר יצא מגפן היין מחרצנים ועד זג וכל משרת ענבים כמו שפירשו רבותנו ז"ל מאי ואל תאכלי כל טומאה דברים האסורים לנזיר אבל י"ת כל מסאב, ולדעתו ולפירושינו בהשמרי נא שמשון לא נטמא למתים אבל מצאנו בדברי רז"ל כי קבלה בידם כי שמשון נטמא למתים ולדבריהם ואל תשתי יין ושכר פי' השמרי נא ומפני זה פירשו כל טומאה דברים האסורים לנזיר, ויש לתמוה היאך מי שצוה עליו הבורא ית' להיות קדושתו מן הבטן איך נטמא בבנות הפלשתים והנראה בזה כי הנשים אשר לקח בתמנה ובעזה ובנחל שורק גייר אותן והשיבן לדת ישראל כי חלילה משופט ישראל ומושיעם להתחתן בפלשתים ועובר על לאו דלא תתחתן בם אשר חמור מאד ומביא את האדם לידי כפירה בבורא ית' ויתעלה כמו שאמר כי יסיר את בנך מאחרי ולא נמצא בכתוב שנענש על זה ולא נאמר עליו שעשה רע בעיני ה' והיה הבורא יתעלה מצליחו בכל אשר יפנה וכן אמר הכתוב כי מה' היא כלומר לקחתו אשה מבנות פלשתים מה' היתה ורצון האל ית' היה בזה כי בודאי היה מגייר אותן ומשיבן אל דת ישראל ואף על פי כן סבה היתה מאת השם לקחת אשה מפלשתים להנקם בהם כי

נראה כי ישראל שבאותו הדור לא היו יראים השם כל כך שיושיעם תשועה שלימה מיד פלשתים כי כל ימי שמשון היו מושלים פלשתים בישראל כי מה שאמר הכתוב ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה עשרים של שמשון בכללם על כרחך לפי חשבון השנים ולא היו ישראל נלחמים בהם כי אם שמשון לבדו ולפיכך לא היה לפלשתים טענה להלחם בישראל מפני שמשון כי לא היה ברשותם והוא לבדו היה עושה הרעות בפלשתים ועם פלשתים היה שוכן בעוד שהיה מריע להם ומיראתם אותו גם כן היו נמנעים מלהלחם בישראל לפיכך כשבקשוהו פלשתים מבני יהודה כשהלך לסלע עיטם מסרוהו להם וכן עדת דבורים בגוית האריה ודבש וכן היות אשת שמשון למרעהו הכל סבה להנקם מפלשתים יתברך האל אשר לו נתכנו עלילות וסבות ומאתו הכל אבל עונש נקירת עיניו לפי שאמר ותישר בעיני שמשון ואמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני ידמה כי חשק בה ליופיה וכן באחרות אשר חשק ולקח לתאותו אליהן והנה הפסיד כוונתו הראשונה הטובה שהיתה רצון האל כמו שכתוב כי מה' היתה כי תואנה הוא מבקש מפלשתים נראה כי בתחילה היתה כוונתו לטובה לבקש תואנה מפלשתים ואחר כך גברה עליו התאוה בראותו אותה וישרה בעיניו והפסיד כוונתו האלהית בכוונתו הגופנית הבהמית אשר התערבה בה ולפיכך נענש ונקרו פלשתים את עיניו מדה כנגד מדה ורז"ל אמרו כן אף על גב דכתיב כי מה' היא כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ואף על פי כן עזרוהו מן השמים ונקם נקמת עיניו מפלשתים:

יין ושכר. כתרגומו חמר חדת ועתיק ובדברי רז"ל מיין ושכר יזיר ר' אליעזר הקפר ברבי אומר יין זה מזוג שכר זה חי:

פסוק ה

הנך הרה. תהיה הרה:

וילדת בן. מורכב מן יולדת וילדת ואמר בו בלשון פועלת ואף על פי שאינה עדיין יולדת לפי שאמר הרה שהוא תואר כמו פועלת אמר גם כן לשון פועלת בלידה ואמר בו לשון ופעלת לפי שעתידה ללדת, או יהיה וילדת מן הדומה למרובע:

ומורה לא יעלה על ראשו. הוא התער וכת"י ומספר:

והוא יחל. כי השופטים אשר היו לפניו לא היו נלחמים בפלשתים ורז"ל דרשו הוחלה שבועתו של אבימלך, דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי ואז נלחמו בישראל תחלה או אמר יחל להושיע לפי שלא הושיעם תשועה שלימה:

פסוק ו
כמראה מלאך האלהים נורא מאד. פי' כי המון בני אדם חושבין כי המלאך גוף וצורתו צורה נוראה:

פסוק ח
לנער היולד. כשיהיה יולד והוא תואר כמו והסנה איננו אוכל ונכתב במלת היולד הוי"ו עם הדגש וכן אשר יולד לישראל לעמל יולד:

פסוק י
אשר בא ביום אלי. בזה היום וכן ת"י ביומא דיכי:

פסוק יב
משפט הנער ומעשהו. דחזי לרביא ומה נעביד ליה:

פסוק טז
בלחמך. במאכלך כי לחם כולל כל המאכל:
ואם תעשה עולה. כלומר זה גדי עזים שאתה אומר שתעשה לפני לא אוכל ממנו ואם תרצה אתה לעשות ממנו עולה תעשה ובאמרו לה' לפי שאותו הדור היו עושים הרע בעיני ה' והיו מעלים עולות לאלהים אחרים:
כי לא ידע. טעמו דבק עם נעצרה נא אותך:

פסוק יז
מי שמך. ולא אמר מה כמשפט הלשון שלא לאמר מי אלא על עצם חי מדבר והשם אינו העצם לפי' לא יאמר על השם מי אלא מה שמך מה שמו ואם נאמר כי לפי שהיה רוחני אמר כי אין למלאך גוף והשם כמו העצם הנה לא ידע מנוח כי היה רוחני עד שעלה, ויש לפרש לפי שהיה בעיני מנוח נביא גדול ונכבד והאדם הגדול נודע בשמו למי שלא ראהו והנה השם כמו העצם:
כי יבא דברך וכבדנוך. וכתוב דבריך ואחד הוא על הענין ופירושו כתרגומו ארי יתקיימון פתגמך וניקרינך:

פסוק יח
פלאי. בהעלם האל"ף והיו"ד ליחס ואם היתה האל"ף נראת היה על משקל עברי ופירושו מכוסה ונעלם שלא תוכל לדעתו וי"ת והוא מפרש וכן תרגום כי יפליא ארי יפריש וענינו מופרש ומובדל מדעתך אותו:

פסוק יט

ויעל על הצור. מבנין הפעיל ומה שהעלה מנוח עולה על הצור לה' בשעת איסור הבמות שכל זמן שהיה אהל מועד בשילה נאסרו הבמות אמרו רז"ל הוראת שעה היתה כי הנה המלאך אמר לו ואם תעלה עולה לה' תעלנה:

ומפליא לעשות. המלאך היה מפליא לעשות בהוצאת האש מן הצור ואכול הגדי והמנחה וכשהאש גדל והעלה להב עלה מלאך ה' כלומר נסתלק מעליהם בלהב:

פסוק כ

בעלות הלהב מעל המזבח. בבי"ת:

פסוק כא

ולא יסף עוד. שלא נראה להם פעם אחרת עוד וטעם אז ידע מנוח דבק עם ויעל מלאך ה' בלהב המזבח ולא עם ולא יסף או יהיה פי' ולא יסף כלומר כשראה שנסתלק מעיניו ידע כי מלאך ה' היה ויש לפרשו דבק עם ולא יסף ויהי פי' ולא יסף להראה על המראה ההיא בעצמה כלומר עלה בלהב המזבח ולא נראה להם עוד אז ידע כי מלאך ה' הוא שהלך מעיניהם ולא ראוהו עוד במראה ההיא:

להראה. בחולם וכן להראה בשילה כמו שבא בשלמים הנתון תנתן:

פסוק כה

ותחל רוח ה' לפעמו. תרגם יונתן ושריאת רוח גבורה מן קדם ה' לתקפותיה, כלומר הגבורה והכח שהיה לו במחנה דן החל לו והוא המקום שחנו שם בני דן כשהלכו ללכוד את ליש והוא המקום בין צרעה ובין אשתאול ושם החל לו הכח מאת ה' אולי היה לו שם דבר עם אויבים ונצחם והכתוב לא ספר ויהיה פירוש לפעמו לחזקו הפך בנין נפעל והתפעל ממנו שהוא הסרת הכח ושבירת האיברים כמו נפעמתי ולא אדבר ותפעם רוחו ותתפעם וכבר כתבתי בו פירושים אחרים בספר מכלל בשרש פעם אבל זה הפירוש הוא הנכון בעיני ובדברי רז"ל כי פירוש לפעמו מענין פעמון שהיתה רוח נבואה מקשקשת לפניו כזוג ופירוש רוח ה' נבואתו של יעקב אבינו החלה אז שאמר יהי דן נחש עלי דרך:

פרק יד

פסוק א

וירד שמשון תמנתה. וכתיב ביהודה הנה חמיך עולה תמנתה ויש מרז"ל שאמרו שני תמנות היו ומהם אמרו חדא תמנת היא דאתי מהאי גיסא עלייה דאתי מהאי גיסא ירידה, ודרך דרש יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה:

פסוק ד
תאנה. עלילה כתרגומו תוסקפא ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן האלהים אנה לידו לשון עלילה וסבה:

פסוק ה
כפיר אריות. סמיכתו כסמיכת גדי עזים והכפיר גדול מגור והאריה גדול מהכפיר והלביא גדול מהאריה והליש גדול מהלביא וכל זמן שמזקין גבורתו נוספת בו:
לקראתו. אולי הוא הולך בדרך לפני אביו ואמו מרחוק והכפיר בא לקראתו ואביו ואמו לא ראוהו וזהו שאמר ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה:

פסוק ו
רוח ה'. רוח גבורה מן קדם ה':
וישסעהו. תרגומו והדמיה כמה דמהדמין גדיא וכן בארמית הדמין יתעבדון ענין חתיכת הדבר לשנים וכן ושסע אותו בכנפיו לפיכך היה צריך לפרש ולא יבדיל:

פסוק ז
וידבר לאשה. בעבור האשה שיתנוה לו או דבר עם האשה עצמה שתנשא לו:

פסוק ט
וירדהו. תרגומו ונסחי' מן בית גאים יסח ה' ענין נתיצת הדבר ממקומו וכן והכהנים ירדו על ידיהם ובענין הזה הרדיה בדברי רז"ל לקיחת הפת ממקומו שנדבק שם בתנור ואמר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה וקראו שם הכלי שנותנין בו הפת מרדה כאמרם כשירדה לא ירדה במרדה אלא בסכין:

פסוק י
אל האשה. כתרגומו על עיסק איתתא: ואמר
וירד אביהו והנה ירדו שלשתם שמשון ואביו ואמו נראה כי אביו נכנס לעיר תחילה על ענין האשה שתכין עצמה לנשואין:

פסוק יא
ויקחו שלשים מרעים. כמו ויקח קרח כלומר כל אחד לקח חבירו ונתקבצו ומ"ם כראותם על המרעים שזכר אחר כן וכמוהו ותראהו את הילד והדומים לו שכתבנו בספר מכלול:

פסוק יב
סדינים. הם יריעות של פשתן שהאדם שוכב בהם בלילה או מתעטף בהם ביום וי"ת פלדסין ותרגם בשני חריטין בתרי פלדסין:

פסוק טו

ביום השביעי. יום השבת היה יום רביעי לימי החופה ופי' ותבך עליו שבעת ימים השלמת שבעת ימים מיום השבת עד סוף שבעת ימי המשתה היתה בוכה בכל יום ופוצרת בו שיגיד לה החידה ויש לפרש ביום השביעי כמשמעו שביעי לימי המשתה והם כשראו שלא יכלו להגיד החידה בשלשת הימים נואשו מהגידה והחרישו עד יום השביעי וביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך ופירוש ותבך עליו שבעת הימים היא מעצמה בכתה עליו כל שבעת ימי המשתה ולא רצה להגיד לה וביום השביעי הציקתהו לפי שאמרו לה נשרוף אותך והגיד לה:

הלירשנו. היו"ד מעמדת בגעיא במקצת הספרים ופירוש הפסוק הלירש אותנו קראתם לנו כדי שתקחו ממונינו ואם לא בעבור מה קראתם לנו שאנחנו רואים שתרצו לקחת ממונינו על ידי החידה וי"ת הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא תרגם הלא כמו הלום:

פסוק יח

החרסה. השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח והה"א נוספת כמו החדרה הטעם שאם בא השמש ביום השביעי טרם הגידם החידה היו נותנים לו ל' סדינים כי כבר שלמו שבעת הימים לפיכך דחקו להגיד בטרם בא השמש:

חרשתם בעגלתי. ע"ד משל כלומר שחקרו הרבה באשתו וכן חרשתם רשע על דרך משל והמסרה אמרה בתרי לישני:

פסוק יט

ויך מהם שלשים איש. קבלו רבותינו ז"ל כי מותר היה לו ליטמא למתים אף על פי שהיה נזיר כי המלאך אמר נזיר אלהים יהיה הנער ולא נדר הוא עצמו בנזיר ודברים שאמר לו המלאך בפירוש היו אסורים לו יין ותגלחת לפיכך היה מכה בפלשתים ומפשיטם אחר כן שנאמר ויך ויקח ולולי קבלתם היינו יכולין לומר כי היה מכה בפלשתים באבן אז בזולתם ולא היה נוגע בהם כמו שהכה אותה בלחי החמור שהיה משליך אותה עליהם והורג אותם בה או אפילו היה נוגע בם טרם מותם היה מסלק ידו מהם כי לא ימות האדם תכף מהמכה ואף על פי שהוכה מכת מות גם כן ויקח את חליצותם טרם מותם או אפילו אחר מותם צוה לפלשתי אחד להפשיטם, או נוכל לומר כי היה נזהר מלהטמא למת אלא במקום מצוה והמלחמה בפלשתים מצוה היתה להלחם בהם ולהושיע את ישראל מידם ומה' היה הכל כמו שכתוב כי מה' הוא והנה קבלו רבותינו ז"ל כי נזיר מטמא למת מצוה:

חליצותם. בגדיהם וכלי זינם ובדמיהם נתן החליפות למגידי החידה גם כן הסדינים אף על פי שלא זכרם או החליפות לבד כי די היה להם אחר שבמרמה לקחום ממנו:

פסוק כ

למרעהו אשר רעה לו. כתרגומו לחבריה דהוה שושביניה:
אשר רעה לו. שלקח אותו שמשון לריע:

פרק טו

פסוק ג

נקיתי הפעם. הפעם הזאת אני נקי מהם כי בדין אעשה עמם רעה:

פסוק ד

שועלים. למה שועלים לפי שהשועל מנהגו לחזור לאחוריו לפיכך היה דבק הלפי' בין שתי הזנבות כי כל אחד מהם היה חוזר לאחוריו ולא היה נפרד מחבירו ומתוך כך היה הלפיד דבק בהם ואלולי כן היה זה הולך לפניו וזה לפניו והלפיד נופל מביניהם ורז"ל דרשו מאי שנא שועלים אמר שמשון יבא שועל שחוזר לאחוריו ויפרע מפלשתים שחזרו בשבועתם והיא שבועת אבימלך לאברהם:
ויפן זנב אל זנב. מבנין הפעיל כי הוא בשש נקודות:

פסוק ה

ועד כרם זית. ועד כרם ועד זתים הכל הבעיר וכת"י ועד כרמיא ועד זיתיא, ויש לפרש כרם סמוך לזית ויקרא כרם זית הזיתים הנטועים ביחד הרבה כמו שנקרא כרם הגפנים הנטועים ביחד הרבה וכן אמרו רז"ל כרם זית איקרי כרם סתמא לא איקרי:

פסוק ז

אם תעשון כזאת. אם מתחלה כשגזלו אשתי עשיתם זאת ששרפתם אותה ואת בית אביה היה טוב אבל עתה שלא חששתם מתחילה עד שבקשתי אני דיני מכם לא אחדל עדיין אלא אם כן נקמתי בכם פעם אחרת ואחר כן אחדל:

פסוק ח

שוק על ירך. תירגם יונתן פרשין עם רגלאין שוק הוא הרגלי וירך הוא הרוכב, ויש לפרש שוק על ירך על הנופלים בנוסם כלומר כי לא הפך אחד מהם פניו אליו ולא עמד איש בפניו אלא כלם נסו מפניו והכה אותם בנוסם ונופלים שוק על ירך כי הנס ונופל על פניו מתהפך שוקו על יריכו:

פסוק ט
וינטשו בלחי. על שם סופו כי על דבר לחי החמור נקרא המקום לחי ופי' וינטשו לשון שטיחה כמו והנם נטושים על פני האדמה:

פסוק יא
כאשר עשו לי. רע עשו לי ורע עשיתי להם וכן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו:

פסוק יג
ויעלוהו מן הסלע. כי מקום בני יהודה היה גבוה מן הסלע כמו שאמר למעלה וירדו אל סעיף סלע עיטם:

פסוק יד
בערו באש. תירגם יונתן ככיתנא דאחד ביה נורא:
וימסו. מבנין נפעל והוא כמו וימס לבב העם:
אסוריו. שם והאחד ממנו אסור והם היתרים אשר נאסר בהם:

פסוק טו
טריה. לחה וכן מכה טריה וכן יקראו לה בערבי טרי וי"ת בטינתא ואם הבי"ת שמוש פירוש בלחותה מדברי רז"ל אם היתה שדה מטוננת מותר פי' לחה:

פסוק טז
חמור חמורתים. צבור וצבורים כמו חמר חמרים והם שלשה משקלים בזה הענין חמור משקל אחד בשקל שאור יאור וחומר מן חומרים משקל אחר בשקל קדש חדש וחמורתים מן חמורה משקל אחר משקל דבורה חגורה:

פסוק יז
רמת לחי. תרגום וישלך ורמת ולפי שהשליך הלחי שם קראו רמת לחי:

פסוק יט
אל המכתש אשר בלחי. י"ת ית כיפא דבלועא יראה דעת התרגום כי סלע היה תחת הלחי והיה הסלע עשוי כמו מכתש לפיכך קראו מכתש, ובנסחא אחרת מצאתי ית ככא דבלועה והיא הגומא שהשן תקועה בתוכה ובנוסחא אחרת מצאתי רומזא דבלעא ולא ידעתי מה:
עין הקורא. כתרגומו עינא דאתיהיבת בצלותיה דשמשון:

פסוק כ
וישפט את ישראל בימי פלשתים. טעם בימי פלשתים הימים שפלשתים מושלים בישראל והוא הושיעם מהם אע"פ שלא היתה תשועתם שלימה:

פרק טז

פסוק א
אשה זונה. איתתא פונדקיתא וכבר כתבנו דעת המתרגם בענין רחב הזונה:

פסוק ב
לעזתים לאמר. לעזתים הוגד לאמר וכן הוא התרגום לעזתאי איתחוה למימר:
ויתחרשו. כתרגומו ושתיקו כל ליליא כלומר עשו עצמן כחרשים כדי שלא ישמר מהם שמשון:

פסוק ג
ויסעם. ויסע עמם ועם הבריח כי לא נמצא ממנו מפעל הקל יוצא כי אם בודד וכן ויסע את היתד הארג עם היתד או יהיו אלה השנים פעלים יוצאים והאחרים פעלים עומדים:

פסוק ה
ואנחנו נתן לך. בפתח שלא כמנהג והדברים האלה אשר עשתה לו לדעת כחו לא היו ביום אחד אלא היתה שואלת ממנו יום אחד ואחר יומים היתה עוד חוקרת אותו ומציקה אותו בדבריה כמו שכתוב ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים:

פסוק ז
יתרים לחים. אשר משבטים לחים:
וחליתי. כתרגומו ואחלוש:

פסוק ט
בהריחו אש. כלומר שינתק בהיותו קרוב לאש שלא ישלוט בו האש אלא מעט בריח ולדעת יונתן וי"ו בהריחו על האש שמתרגם דארח ביה נורא:

פסוק יא
עבותים. יתרים עשוים משלשה חבלים שהם חזקים:

פסוק יג
מחלפות. קווצות:
עם המסכת. תירגם יונתן עם אכסנא במשתיתא ר"ל לארג קווצות ראשו עם היריעה ויהיו ארוגים במה שיש ארוג במסכת ואחר כן לתקוע היתד שלא יתגלגל עמוד העץ שמקפלין בו הארוג ויעמוד בחוזק שלא יוכל לזוז והיא עשתה כן:

פסוק יד

את היתד הארג. חסר הנסמך ר"ל היתד יתד הארג או בא הסמיכות על ה"א הידיעה הלשכות הקדש והדומים לו והארג הוא שם הכלי שמקפל האורג הבגד לפניו בארגו ותירגם יונתן אכסן דגרדאין והוא בשש נקודות:

פסוק טז

ותאלצהו. רפה הלמ"ד ודינו להדגש ופירושו ותלחצהו:

ותקצר נפשו למות. אמרו רז"ל בלשון נקיה שהיתה שומטת כר מתחתיו בשעת גמר תשמיש:

פסוק יח

כי הגיד לה את כל לבו. מהיכן ידעה אמרו רז"ל יודעת היתה אותה הרשעה באותו הצדיק שלא היה מוציא שם שמים לבטלה וכיון שאמר נזיר אלהים אני ידעה שהגיד לה את כל לבו ויש לפרש כי הכירה בדבריו כי אמת אמר לה כי אמר לה הסבה שבעבורו היה לו הכח ואמר וסר ממני כחי ולא אמר כן בשלשה פעמים אלא וחליתי כלומר יחלוש כחי מחוזק היתרים אך בפעם הזאת אמר וסר ממני כחי:

עלו הפעם כי הגיד לה את כל לבו. לה כתיב וקרי לי והכתיב דברי השליח שאמר לסרני פלשתים והקרי דבריה שצותה לשליח:

פסוק יט

ותישנהו. וכן עשתה בכל הפעמים שאסרה אותו היתה מישנתו תחלה כדי שלא יבעט באסרה אותו וזה הוא שאמר בפעם השלישית ויקץ משנתו ויסע את היתד הארג ואת המסכת:

ותקרא לאיש. לאיש המגלח, ופירוש ותגלח צותה לו שיגלח והוא יוצא לשלישי או לקחה היא המספרים מיד האיש וגלחה אותו:

ותחל לענותו. אף על פי שגלחה אותו והוא ישן הרגיש בעצמו ענוי וחלוש בגלחה אותו:

פסוק כ

אצא כפעם בפעם ואנער. כמו שהיה עושה בכל פעם ופעם שהיה מקיץ משנתו ומתחזק כן חשב לעשות הפעם הזאת ולהתחזק ופי' ואנער מהשינה:

והוא לא ידע. והלא הגיד לה כל לבו ודעתו היה כאשר יגלח יסור כחו ממנו כמו שאמר וסר ממני כחי ואם כן היאך אמר והוא לא ידע אלא ששכח בשנתו מה שאמר לה וחשב שהיה זאת הפעם כפעמים האחרות ולא נזכר שסר כחו מעליו שעדין לא נעור משנתו

משלם או פי' והוא לא ידע ידע שסר ממנו כחו אבל לא ידע כי ה' סר מעליו כי חשב שאף על פי שסר ממנו כחו שיעזרהו האל בפעם הזאת שלא יפול ביד פלשתים:

פסוק כא

בנחשתים. כתרגומו בשלשלן דנחש:

ויהי טוחן. נראה כי מנהג הארצות ההם בזמן ההוא להיות ריחים בבית האסורים להיות מתפרנסים מהטחינה האסורים שהיו בנחשתים ואין להם מלאכה אחרת להתפרנס שם אלא בטחינה בריחים וכן הוא אומר בתורה עד בכור השפחה אשר אחר הריחים ואמר עד בכור השבי אשר בבית הבור ידמה כי הכל אחד והשבויים טוחנים היו בבית הסהר ודרך הדרש רחוק בזה שפירשו כמו תטחן לאחר אשתי שכל אחד היה מביא אשתו לו שתתעבר ממנו וכי מה תועלת היה להם בזה והלא סר ממנו כחו וכן תירגם יונתן על דרך פשוטו והוה טחין בבית רחיא:

פסוק כב

ויחל שער ראשו לצמח כאשר גלח. כמו שגלחו שבע מחלפות ראשו כן החלו לצמוח והטעם הספור בזה לפי מה שאומר ויאמר שמשון אל הנער שחשב שמשון שישוב לו כחו עם שערו ואמר לנער שימישהו את העמודים כי חשב כיון שצמח ראשו זה היה סבת השבת כחו אליו בעזר האלהים:

פסוק כג

לדגון אלהיהם ולשמחה. מקור בשקל ליראה את ה':

פסוק כד

חללנו. לשון רבים ואע"פ שהוא בלא יו"ד:

פסוק כה

כי טוב. כי טוב כתיב וקרי כטוב והענין אחד:

האסירים. כתיב ביו"ד וקרי האסורים בוי"ו והענין אחד זה תואר וזה פעול:

פסוק כו

והימשני. כתיב שרשו ימש והמישני קרי שרשו מוש והענין אחד כמו ייטב וטוב וענינו ענין הסרה אל הדבר כמו לא ימיש עמוד הענן לא ימיש מתוך האהל שהם ענין הסרה אלא שאלו פעלים עומדים וזה פועל יוצא ואלו ענין ריחוק מפני שהם דבקים עם מ"ם וזה ענין קרוב מפני שהוא דבק עם את כמו אל במקומות:

ואת העמודים. כמו ואל וכמוהו ואת בית ה' אני הולך ואחרים זולתו וי"מ אותו ענין מישוש וכן תירגם יונתן ואמישני ומוש ומשש בענין אחד ולזה הפירוש יהיה כמשמעו:

פסוק כח
נקם אחת. סמוך נקם אחת משתי עיני כלומר מאחת משתי עיני אנקם מהם ובדרש אמר רבונו של עולם תן לי שכר עיני אחת בעוה"ז ושכר עיני אחרת תהא שמורה לי ומתוקנת לעתיד לבא ורפיות תי"ו משתי על הנכונה כי כל אות בג"ד כפ"ת אחר שוא נע רפה לבד ממלת שתי שתים שנקראת דגש ואנשי מזרח קוראים אותם באות גנובה אשתי אשתים להיות השוא נח:

פסוק כט
וילפת. כמו ויטה מן ויחרד האיש וילפת ילפתו ארחות דרכם שהוא ענין ההפוך והנטיה:

פסוק לא
והוא שפט. והרי אמר למעלה וישפט את ישראל אלא למעלה אמר וישפט אחר התשועה שנעשית לו בעין הקורא כאלו אז מת כי לא נעשית לו אחר כן תשועה אבל החלה מפלתו ולא היתה לו אלא במותו ועכשיו כשמת אמר והוא שפט את ישראל כמו שאמר בכל שופט ושופט ויש בו דרש למה נאמר שני פעמים כי שפט את ישראל עשרים שנה אמר ר' אחא מלמד שהיו פלשתים יריאים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כמו שהיו יריאים ממנו עשרים שנה בחייו:

פרק יז

פסוק א
ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו. כתוב בסדר עולם כי בימי כושן היה פסלו של מיכה שנאמר וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות שם בית האלהים וגו' ובימיו היתה פלגש בגבעה שנאמר ויקם וילך עד נכח יבוס היא ירושלים ואמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה ואם מפני הפסוקים האלה אמר א"כ אף בימי יהושע היה פסלו של מיכה כי בימיו השכינו אהל מועד בשילה אחר ארבע עשרה שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו וזה רחוק שבימי יהושע היה זה הפסל שהרי כתוב ויעבדו את ה' כל ימי יהושע ועוד שאמר אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולא היה זה בימי יהושע כי אפילו על המזבח שבנו בני גד ושבט ראובן אמרו לעלות עליהם לצבא כל שכן פסל מיכה ומה שאמר כי דבר פלגש בגבעה היה בימים ההם מפני שאמר לא נסור אל עיר נכרי דומה שלא נכבשה ירושלים עדין, ואני אומר כי בימי יהושע נכבשה שנאמר ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל ובכללם מלך ירושלם אחד ואומר ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וישב היבוסי את בני

יהודה בירושלם הנה כי לקחו בני ישראל ויהודה ירושלם בימי יהושע לבד מצודת ציון שלא נכבשה עד דוד ונראה כי לא נתיישבה ירושלם מישראל כל כך אע"פ שנכבשה לפי שהיה היבוסי עדיין שם והלוי ונערו כשעברו נכח יבוס היה ערב ודומה כי מפאת היבוסי היה דרכם לא מפאת ירושלם שהיו בה ישראל ואם בא ללון שם בערי היבוסי היו פוגעים תחילה ואמר לו נערו נסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה ואמר לו אדוניו לא נסור אל עיר נכרי ואמרו בדרש כי נסמך זה הענין לענין שמשון מפני שהיו אלף ומאה כסף בדבר שמשון לרעה ואלף ומאה כסף של אם מיכה גם כן לרעה ונסמך גם כן אליו דבר פלגש בגבעה כי בעון פסל מיכה נהרגו כמה אלפים מישראל במלחמת בנימין ולולא זה לא היו מתים מישראל כי בדין היו נלחמים עם בנימין לבער הרעה מישראל:

פסוק ב

אשר לקח לך. הכסף אשר לך אשר לקח ונגנב מאתך:
ואת אלית. כל מי שלקח אותו יהיה כך וכך אני מודה כי אני לקחתיו:

פסוק ג

והשיב הכסף לאמו ואמרה לו אמו אחר שהשבת אותו לי הנה הקדשתי הכסף מידי לך שתעשה ממנו פסל ומסכה ועתה אשיבנו לך שתעשה ממנו הפסל ולא רצה מיכה להשתדל בו לעשות הפסל ומסכה והשיבו פעם אחרת לאמו ואמו לקחה מאתים כסף ונתנתם לצורף לעשות פסל ומסכה והמאתים כסף היו שכר הצורף ובתשע מאות כסף עשה הפסל והמסכה:

פסוק ה

לו בית אלהים. עשה אותו בית אלהים, ועשה עוד אפוד ותרפים ותרגום בית אלהים בית טעוותא ואמרו רבותינו ז"ל כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מן אחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה ותרגום אפוד ותרפים אפוד ודמאין:
וימלא. שהקריב קרבנותיו על יד אחד מבניו ומנהו להיות כהן וכן ומלאת יד אהרן ויד בניו:

פסוק ו

איש הישר בעיניו יעשה. אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך ושופט בימים ההם:

פסוק ז

מבית לחם יהודה. בית לחם אחר היה לפיכך סומך בית לחם זה ליהודה בכל מקום ומה שאמר ממשפחת יהודה הוא תוספת ביאור ועל בית לחם אמר שהיה משבט יהודה

והנער הזה לוי היה ואיך יאמר עליו ממשפחת יהודה, והאומר כי אמו ממשפחת יהודה יראנו היכן מיחס הכתוב אדם למשפחת האם, ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן, ורז"ל דרשו כי בן גרשם בן משה רבינו היה ולפי שעשה מעשה מנשה שהיה מיהודה אמר עליו ממשפחת יהודה לפיכך תלוי בו הנו"ן כשאמר עליו ויהונתן בן גרשם בן מנשה תלוי נו"ן מלמעלה בין המ"ם והשי"ן לומר כי נכד משה היה ולכבוד משה תלוי עליו הנו"ן כלומר כי עשה מעשה כאלו היה בן מנשה ולא בן משה:

והוא גר שם. בבית לחם היה גר ואף על פי שהיה לוי והיה ללוים ערים לשבת זה הנער התגורר שם בבית לחם על צרכי מחיתו והנה לא מצא שם עוד מחיתו ויצא משם לגור במקום שימצא שם מחיתו:

פסוק ח

עד בית מיכה לעשות דרכו. כלומר בא עד בית מיכה ולא לכוונה שיעמוד שם אלא לעשות דרכו משם ואילך:

פסוק י

לימים. לשנה:

וערך בגדים. תרגם יונתן וזוג לבושין רוצה לומר כי ערך האדם בבגדים לשנה שנים אחד לימי הקיץ ואחד לימי החורף:

וילך הלוי. הלך לצרכי מיכה למה שצוהו ונתרצה לישב עמו:

פסוק יב

וימלא. כבר פירשתיו:

פסוק יג

כי היה לי הלוי לכהן. כלומר סימן טוב הוא זה לי שנזדמן לי משבט הכהנים להיות כהן לי:

פרק יח

פסוק א

בימים ההם. גם זה הפסוק מוכיח כי לא היה זה בימי עתניאל בן קנז כי שופט היה לישראל וכל ימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו כמו שאמר והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וגו' ואומר והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם וגו' נראה כי בימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו ובשלשת הענינים האלה בדבר

מיכה ובדבר בני דן ובדבר פלגש בגבעה אמר אין מלך בישראל ואלו הענינים היו בין שמשון לעלי שהיה שופט ישראל והיה הזמן ביניהם כמו שהיה שלא היה להם שופט בישראל והיו עושים איש הישר בעיניו ואם נאמר כי לא היה זמן ביניהם כדברי בעל סדר עולם שהרי ביפתח מצאנו שאמר שלש מאות שנה מיום שכבשו ישראל לארץ סיחון שהיה בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים והנה מיפתח עד שנבנה הבית מאה וארבעים שנה שהרי אומר הכתוב ויהי בארבע מאות שנה ושמונים שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' הנה שלש מאות שנה עד יפתח משנת הארבעים ומאה וארבעים מן יפתח עד שבנה המלך שלמה את הבית הנה הם מיציאת מצרים ארבע מאות ושמונים עם ארבעים שהיו במדבר ואנחנו מוצאים אלו מאה וארבעים אשר מיפתח לבנין הבית כמנין השופטים והמלכים כי אבצן שפט את ישראל אחרי יפתח שבע שנים ואילון עשר שנים ועבדון שמנה שנים ושמשון עשרים שנה ועלי ארבעים שנה ושמואל עשרים שנה ודוד ארבעים שנה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרים על מאה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרים על מאה וארבעים תשע שנים הנה אנחנו צריכים על כל פנים לתקן החשבונות אפילו לדברי בעל סדר עולם כי תשע שנים הם יתרים לחשבונו והנה עשרים שנה שמנה לשמואל לא נמצא בפירוש בכתב ועוד כי אינם עשרים שנה לשמואל כי ביום שגלה הארון מת עלי והנה הארון היה בשדה פלשתים שבעה חדשים ועלה בית שמש ומבית שמש לקרית יערים ויהי שם עשרים שנה עד שהעלהו דוד משם אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה חסרו מהעשרים שנה שבע שנים נשארו י"ג שנה אחד עשר לשמואל ושתי שנים לשאול וכלם נחשבים לשמואל שאפילו במלוך שאול היה שופט שמואל שנאמר וישפט שמואל את ישראל כל ימי חייו הנה משמת עלי עד שמלך דוד שלש עשרה שנים נשארו עדיין שתי שנים והנה שש שנים נקח מהשלש מאות שאמר יפתח כי לא נשלמו אלא עם השש שנים שלו והוא אומר זה בתחילת ימי שפטו נמצא כי חשבון זה אינו מדוקדק ועוד כי ראינו כי בחיי עלי היה שמואל שופט את ישראל שנאמר ויהי דבר שמואל אל כל ישראל ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה ואומר ואני התהלכתי לפניכם מנערי ועד היום הזה ודרך הכתוב לרדוף אחרי הכלל ולא יקפיד בפרט אם יהיה חסר או יותר והנראה כי בין שמשון לעלי היו בלא שופט ימים רבים כי הנה הכתוב מעיד בשלשה הענינים האלה הסמוכים אין מלך בישראל והנה עלי בן שמנה וחמשים שנה כשנתמנה שופט ובן צ"ח שנים היה כשמת ושפט את

ישראל ארבעים שנה ולא יתכן לומר שנכנסו שנותיו של שמשון בשנותיו של עלי כי לא יתכן שהיה שמשון שופט בימי עלי והוא בן חמשים שנה ויותר והיה מנביאי ישראל ומזקניהם ומבני הקבלה שקבלו תורה שבעל פה שהרי עלי קבל מפנחס ושמואל קבל מעלי וכן נביא אחרי נביא אם כן הפסק היה בין שמשון לעלי שלא היה שופט לישראל ובימים ההם שלא היה להם מלך ושופט היו עושים כל איש ואיש הישר בעיניו ועשה מיכה פסלו ובני דן הקימו להם אותו הפסל ובני בנימן הרעו בדבר פילגש:

כי לא נפלה לו. לא נפלה לו כל נחלת גורלו כמו שאומר בספר יהושע ויצא גורל בני דן מהם כלומר פחות ממה שהיה ראוי להם כמו שפירשנו ופירוש בנחלה בנחלה הנחלקה לו בתוך שבטי ישראל לא נפלה לו הראויה לו והוצרכו לבקש נחלה:

פסוק ב

עד בית מיכה. סמוך לביתו:

פסוק ה

שאל נא באלהים. לפי מחשבתם כי לא היה זה האפוד אלא לשם ע"ג עשוי בדמות אפוד והתרפים היו שואלים בהם לדעת העתידות ולא היה חלק השם יתעלה בזה אך הם היו חושבים כי דבר ה' היה השאלה בתרפים ההם לפיכך אמרו לו שאל נא באלהים וכתירגם יונתן שאל כען במימרא דה', אם כן באלהים זה אינו נמחק כי קדש הוא ובדברי רז"ל שאמרו כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מא' שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה אם כן באלהים זה חול הוא ונמחק והנה הדבר אצלינו ספק ומספיקא אני אומר שאינו נמחק, ואני תמיה על כי נתנה אלהים בידכם איך אמרו עליו שהוא חול ואף רבי אליעזר שאמר במיכה יש מהם חול ויש מהם קדש הכתובים באלף למ"ד חול הכתובים ביו"ד ה"א קדש חוץ מזה שבאלף למ"ד והוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה, והנה לא הסכים עמו יונתן בן עוזיאל ואם זה באלהים הוא חול אמרו לו שישאל בתרפים ההם כי הלוי אמר להם כי מגידים הם העתידות באמת ונתפתו לדבריו וענין התרפים יש אומרים כי הוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות וישפטו בהם על דרך המזלות והם הוברי שמים ויש אומרים כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצורה ההיא כי הנה כתוב כי התרפים דברו און והנה אין זה הפסוק ראיה כי רצה לומר בעלי התרפים והחכם רבי אברהם אבן עזרא כתב כי הקרוב אליו כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח העליונים והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהוא דוד:

פסוק ו
נכח ה' דרככם. על דרך הנה ה' יצא לפניך כלומר סיוע אלהים עמכם ותרגומו אתקין ה' ארחתכון:

פסוק ז
ויבאו לישה. והוא לשם הנזכר בספר יהושע ושני שמות היו לו:
את העם אשר בקרבה יושבת לבטח. זכר העם בלשון נקבה וכן חטאת עמך מדוע שובבה העם הזה:
כמשפט צדונים. כי הצדונים היו קרובים לארץ ישראל והיו שוקטים כי לא היו רוצים להלחם עמהם כי לא היו מארץ כנען כמו שכתוב ויהי גבול הכנעני מצדון ואמר בזבולן וירכתו על צדון שהוא כמו עד צדון אבל צדון לא היה מארץ כנען לפיכך היו שוקטים ולא היה להם פחד מישראל ותרגומו כהלכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן:
ואין מכלים דבר בארץ. כלומר אין להם שכנים שיזיקום ויכלימום בשום דבר כמו לא הכלמנום וכן תרגם יונתן ולית דמנזק ולפיכך הם שוקטים ובוטחים ואינם יריאים ואינם נשמרים ולפיכך הם נוחים להכבש כי לפי שהם בוטחים אינם שומרים העיר ואין להם כלי זיין:
יורש עצר. תירגם יונתן ירותין זעירין כלומר יורשי המלוכה היו קטנים ולא היה בהם חוזק במלוכה ולפי הפשט עצר הוא מלוכה מן זה יעצר בעמי ומלת ואין מכלים עומדת במקום שנים ואין יורש עצר כי לא היה בהם מלך ולא יורש מלוכה:
ורחוקים המה מצדונים. כלומר שלא יוכלו לעזרם:
ודבר אין להם עם אדם. שאין להם ברית עם אדם לעזרם אם יצטרכו כמו שכתוב בסוף הענין ואין מציל כי רחוקה היא מצידון ודבר אין להם עם אדם וכל אלה הדברים ידעו המרגלים מבני העיר שנכנסו בעיר כאנשים סוחרים או הראו עצמם שרוצים לשבת בארץ והיו שואלים ענין הארץ:

פסוק ח
מה אתם אומרים: כלומר מה בשורה בפיכם:

פסוק ט
קומה ונעלה. ענין זירוז כמו קום עבור קום התהלך בארץ:
ואתם מחשים. אתם שותקין שלא תקחו הדבר בזריזות ולא תעשו:
אל תעצלו. לא תתרשלון:

פסוק י
כל דבר אשר בארץ. הזאת או בשום ארץ בעולם שם תמצאו כי אין שם מחסור כל דבר:

פסוק יח
ואלה באו. מה שחזר ואמר ויקחו את פסל האפוד וכבר אמר לקחו את הפסל ואת האפוד מפני מאמר הכהן שאמר להם מה אתם עושים חזר ואמר, ומה שאמר פסל האפוד סמך הפסל לפי שיש פסל בלא אפוד וזה היה עם אפוד:

פסוק כא
את הטף. כי אלו שש מאות איש חגור כלי מלחמה עם טפם ונשיהם ומקניהם הלכו כי היו בטוחים שילכדו העיר:
ואת הכבודה. כתוב בוי"ו עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל, ופירוש הכבודה הכלים והמטלטלים ותרגומו קניינא כתרגום רכוש שהוא גם כן כולל קניין האדם כלים וכסף וזהב ושאר מטלטלין:

פסוק כב
נזעקו. נאספו וכן מה לך כי נזעקת נאספת אתה ואנשיך ונאמרה האסיפה בלשון זעקה לפי שעל ידי זעקה יאסף העם:

פסוק כג
ויסבו פניהם. בדגש הסמ"ך והבי"ת:

פסוק כה
פן יפגעו בכם. ענינו פגיעת החרב כמו ויפגע בו וימת וי"ת וישלטון בכון וכן ויפגעו בו ושליטו ביה:
מרי נפש. אנשים כעסנים שיש בחברתינו:
ואספת נפשך. אתה תהיה גורם שתמותו כלכם אם תשמיעם קולך ותוסיף לדבר עוד בדבר הזה והוא מבנין הנני אוסיפך אל אבותיך תוסיף רוחם, יאסף אהרן והדומים להם:

פסוק כז
שרפו באש. יש לתמוה למה שרפו אותם והם רוצים לישבה והנה כל הערים העומדות על תלם לא שרפם יהושע רק חצור לבדה והיתה זה לפי שהיתה ראש המלכות להבהיל הנשארים והנה אלו למה שרפו העיר ויתכן כי כשנכנסו בני דן בעיר פתאום נכנסו כי הם לא היו מרגישים ולא היו נשמרים מהם ושלחו אש בעיר להבהיל העם ולא יהיה פנאי לאדם להשיב מלחמה בין האש והמלחמה שעשו להם בני דן או אפשר כי היתה מלאה גלולים ולפיכך שרפוה ואף על פי שהם הקימו הפסל להם היתה כוונתם לשמים

ואף על פי כן היו חוטאים לה' כי כן כתיב לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' כלומר אתי אע"פ שתהיה כוונתכם לעבודתי, ובאגדה והם לקחו את אשר עשה מיכה וגו' ויכו אותה לפי חרב עבדין ע"ג והיא מצלחא בידיהון יש צדקה גדולה מזו היינו הך דכתיב לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים:

פסוק כט

אשר יולד. בוי"ו עם דגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל, וטעם אשר יולד לישראל שלא תחשוב כי ראש המשפחה ההיא אשר באו לליש היה שמו דן וכשם אבי המשפחה ההיא קראו שם דן המקום ההוא לפי' אמר אביהם אשר יולד לישראל:

פסוק ל

בן מנשה. הנו"ן תלויה וכבר זכרנו טעמו למעלה:

עד יום גלות הארץ. מדרך הסברא נראה כי עד יום גלות הארץ הוא יום שגלה הארון ועליו נאמר ויטש משכן שילה וגו' ואמר ויתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר ויסגר לחרב עמו ואמר ויכעיסוהו בבמותיהם ובפסיליהם יקניאוהו וזה נאמר על פסל מיכה והפסוק האחר שנאמר כאן גם כן מוכיח שאמר כל ימי היות בית האלהים בשילה דמה כי עד יום גלות הארץ וימי היות בית האלהים בשילה זמן אחד הוא ושמואל אף על פי שהיה שופט לא מיחה בפסל ההוא כי כל ימי עלי לא היה מתפרסם כל כך בשררה לכבוד עלי ועלי גם כן התרפה בזה כמו שהתרפה במוס' בניו וכשמת עלי וגלה הארון וגלו מישראל רבים ונפלו בחרב רבים ובטל אותו פסל וזהו שאמר עד יום גלות הארץ כי רחוק הוא שיהיה הפסל עד יום גלות הארץ אפילו גלות בני גד ובני ראובן שהיה הגלות הראשון ואיך היה דוד מלך ישראל ולא בערו וגם שלמה בנו ולא בערו אין הדעת סובלת להאמין זה:

פרק יט

פסוק ב

ותזנה. תרגום ובסרת ותרגום דבר ה' בזה בסר רוצה לומר בזתה אותו ויצאה מביתו והלכה לבית אביה או יהיה פירושו זנות כמשמעו כי אשתו היתה אבל בלא כתובה וקדושין וזנתה מתחתיו, ופי' עליו על פניו כלומר שלא חששה לו ולא נסתרה ממנו לזנות או פירוש עליו עמו בעוד שהיתה עמו כמו ויבאו האנשים על הנשים שהוא כמו עם ופי' ותלך מאתו שכעס בעלה עמה והלכה לה לבית אביה:

ימים ארבעה חדשים. חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ופי' ימים שנה או יהיה ד' חדשים פי' ימים וכן תירגם יונתן יומין ארבעה ירחין:

פסוק ג

להשיבו. כן כתיב וקרי להשיבה ופירש הכתוב להשיבו אליה והיא תשוב אליו:
ותביאהו בית אביה. מצאה אותו פלגשו בדרך והכניסה אותו לבית אביה:

פסוק ה

סעד לבך פת לחם. בפת לחם והוא שלא כמשפט אבל סעד נא לבבך והוא קמוץ הוא חטף כי הוא סמוך במקף:

פסוק ח

נטות היום. נטות השמש לצד מערב כי היום נקרא זמן היות השמש על הארץ:

פסוק ט

רפה היום לערוב. רפיון השמש הוא לעת ערב שרפה חומו ואורו וגבורתו וחזקו הוא בחצי היום וכמו שאומר בגבורתו בחצי היום והוא מה שאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ר"ל כצאת השמש עד זמן שהוא בגבורתו והוא חצי היום כי עד אז האור הולך ומתחזק כן מחצי היום עד הערב הולך ומתרפה:
הנה חנות היום. הלילה הוא חנות היום כי ביום אדם הולך הנה והנה ובלילה חונה או פירוש חנות השמש כי בערב ידמה לאדם כי השמש חונה אע"פ שהוא הולך וסובב כיון שנעלם מעין האדם ידמה כי הוא חונה ממהלכו וי"ת ביתו כען הכא לחוד יומא דין:

פסוק י

חבושים. אמר חבושים להודיע כי טעונים היו בלחם ויין ומספוא וההמורים החבושים הוא שיטעון האדם או ירכב עליהם:

פסוק יא

עם יבוס. סמוך ליבוס כמו שפירשתי עם בית מיכה סמוך לבית מיכה:
רד מאד. ירד לצד מערב:

פסוק יב

הנה. אמר הנה על הערים אע"פ שלא זכר אלא עיר ר"ל לא בזו ולא באחרת אשר לא מבני ישראל הנה:

פסוק יג

לך ונקרבה. כמו לכה הכתוב בה"א וכמוהו לך נתראה פנים הכתוב בד"ה:
ולנו. חסר למ"ד הפעל והיא נבלעה בדגש ומשפטו ולננו בגבעה בשקל וקמנו:

פסוק טז

בני ימיני. להודיע כי הגבעה היתה לבנימן כי גבעה אחרת היתה אשר בה עיר וכן אמר הגבעה אשר לבנימן, וי"א כי אמר בני ימיני כי בחזקת רעים היו ומוכיחים עליהם מעשיהם:

פסוק יח

ואת בית ה' אני הולך. הוא שילה ושילה היתה עירו כי מהר אפרים היה כמו שאמר בירכתי הר אפרים ושילה היתה לאפרים או פי' ואת בית ה' אני הולך אף על פי שלא היה עירו שילה אמר כי היה הולך שם להתפלל או לזבוח וכן ידמה לדעת המתרגם ולבית מקדשא דה' אנא אזיל ואמר זה כדי שיאספהו אל ביתו בלב טוב:

פסוק יט

ולנער עם עבדך. **לי ולאמתך**. אמר על פלגשו ולנער יש הרבה לחם ויין וגם לעבדיך אשר בביתך אם ירצו לאכול ולשתות ממה שיש עמנו וי"ת ולעולימא דעם עבדך אמר עבדך על האיש ופלגשו כלומר הנער אשר עמנו ונכון הוא:

פסוק כא

ויבול. כתיב וקרי ויבל ואחד הוא פ"א הפעל בפתח והוא מפעלי הכפל שרשו בלל רוצה לומר נתן להם מספוא והמספוא נקרא בליל כמו שכתוב בליל חמיץ יאכלו ואם יגעה שור על בלילו ולפי שבוללים למאכל הבהמה השעורים והשבולת שועל או אחד מהם עם התבן נקרא כן:

פסוק כב

מטיבים. שרשו יטב מבנין הפעיל:

מתדפקים. זכרנו דקדוקו בספר מכלל בחלק הדקדוק בדבר סבת התפעל והוא מלשון קול דודי דופק והוא הנקישה על הדלת:

ונדענו. פירשו בו למשכב לפי שאמר הנה בתי הבתולה ופלגשו ולאיש הזה לא תעשו את דבר הנבלה הזאת דומה כי למשכב שאלו אותו, וי"ל כי היו רוצים להרגו כמו שספר הוא אותי דמו להרוג ודבר נבלה הוא להרוג האכסנאי הבא ללין בעיר ולדעת המפרשים יהיה פי' דמו להרוג שדעתו היה להרוג קודם שיזקק לנבלה ההיא או כנה הדבר הכעור בלשון הריגה:

פסוק כה

ויחזק האיש בפילגשו. הוציאה על כרחה להציל עצמו:

וידעו אותה. ואף על פי שמתחילה לא אבו האנשים לשמוע לו כיון שראו הפלגש חשקו בה ונתרצו בה לבדה:
בעלות השחר. כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף:

פסוק ל
שימו לכם. שימו לב לכם על הרעה הזאת:

פרק כ

פסוק א
אל ה' המצפה. במקום שיתקבצו כל ישראל או רובם שם שכינה שורה כמו שנאמר אלהים נצב בעדת אל או הטעם כמו שמפורש בספר יהושע כי במצפה היה מזבח ה' ובית תפלה והיה בית נועד לישראל כשהיו נועדים על דבר, כבר כתבנו בספר יהושע למה היה דרכם להקבץ במצפה כי שם היתה תשועה גדולה לישראל בהקבץ מלכים להלחם עם יהושע:

פסוק ב
ויתיצבו פנות כל העם. ראשי העם התיצבו בתוך הקהל שהיה הקהל ד' מאות אלף איש ויתיצבו הראשים בקהל לשאול ולחקור איכה נהייתה הרעה והפסיק בנתים וישמעו בני בנימן להודיע כי הם שמעו בהתקבצם ולא הרגישו בדבר לבא לפניהם ולבער הרעה והם שאלו איך נהיה ופירוש ויתיצבו ויאמרו פנות העם עמדו בקהל ואמרו בני ישראל דברו איכה נהייתה הרעה הזאת:

פסוק ז
בני ישראל. לשון קריאה הוא:

פסוק ט
עליה בגורל. עליה נעלה בגורל וענין הגורל שהעשרה האנשים שיהיו למאה ואלף לרבבה יהיו לקחת צידה לעם ההולכים למלחמה כלומר שיפילו גורלות בעשרה חלקים בכל מאה ובכל רבבה ואשר יפול הגורל עליהם יקחו צידה לתשעה החלקים היוצאים וההולכים למלחמה כי לא היו יודעים כמה יתעכבו שם:

פסוק יא
חברים. כלם היו חברים בזה הדבר ונאספו כלם כאיש אחד לקנא לדבר הנבלה הזאת ולהנקם מהעושים אותה:

פסוק יב

בכל שבטי בנימן. משפחות בנימן כי המשפחה נקרא שבט ושבט משפחה כמו שכתוב ויקרב את משפחת יהודה ועוד קרא באומרו מכל משפחות שבטי בנימן והמשפחה הגדולה נקראת שבט ושבט בנימן היו בה עשרה משפחות גדולות שהיו בתי אבות בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד והיו גבורים וכל המשפחה היתה נחשבת שבט ואמרו אנחנו עשרה משפחות נלחמה כנגד עשרה שבטי ישראל כי שבט לוי לא היו בכללם:

פסוק טו

ויתפקדו. קל והפ"א קמוצה ומשפט הקו"ף להדגש כמשפט התפעל להיות עיי"נו דגושה לבד מעטים נמצאו קלים לבד מיושבי הגבעתה התפקדו וכן ואיש ישראל התפקדו וכן ויתפקד העם:

עשרים וששה אלף איש. ובמפלתן נמצאו שנפלו מבנימן עשרים וחמשה אלף ומאה ושש מאות נסו אל סלע הרמון נמצאו אלף חסרים כי במנינם היו עשרים וששה אלף ושבע מאות מיושבי הגבעה ואלה האלף החסרים לא מצאנו מה היה להם ויתכן לפ' כי אותם אלף נפלו במלחמות הראשונות שהיו נגפים ישראל כי אי אפשר שלא מתו במלחמות ההם מבנימן והכתוב לא מנה אלא המתים בהנגף בנימן לפני ישראל ובמדרש אומר כי אותן אלף הלכו לארץ רומניא וישבו שם:

פסוק טז

אל השערה ולא יחטיא. תרגומו ומרמן בבינת שערא ולא משנן:

פסוק כא

וישחיתו בישראל. אמרו כי העונש הזה היה לישראל בעון פסל מיכה שהיה בימים ההם כמו שפירשתי והנה קנאו לדבר פלגש בגבעה ולא קנאו לפסל מיכה והיה להם לקנא ולעלות עליו למלחמה ולבער הפסל מישראל כמו שבערו זאת הרעה ולפיכך נענשו במלחמה הזאת אמר להם הקב"ה בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחיתם:

פסוק כו

ויבאו בית אל. הנראה בעיני כי על שילה אמר כי שם היה הארון ונקרא בית אל ובית ה' כמו ואת בית ה' אני הולך כי לא מצאנו שהביאו הארון לבית אל שהוא לוז ובשאלה הראשונה גם כן לשילה באו כמו שנאמר ויקומו ויעלו בית אל וישאלו באלהים ואחר שאלתם קמו וחנו על הגבעה להלחם והטעם שהזכיר פעם אחרת ויבאו בית אל להודיע כי בפעם אחרונה שבו בכל לבם לאל ויצומו ויעלו עולות וכל זה בשילה היה ונעתר להם

בפעם הזאת ויתכן לפרש גם כן שהביאו הארון לבית אל כי בית אל סמוך לשילה הוא כמו שאמר בסוף הענין בשילה אשר מצפונה לבית אל והביאוהו שם להתפלל שם ויענם האל יתעלה בזכות יעקב שבירך אותו אלהים שם ונולד באותו פרק בנימן אלא שאין משמעות הפסוק שהביאו הארון שם אז כי הפסוק אומר ושם ארון ברית האלהים בימים ההם נראה כי שם היה הארון בקביעות ולא שהביאו אותו שם ובשילה היה הארון בימים ההם והרבו בתפלה ופנחס גם כן שהיה עמהם התפלל גם כן עליהם ונענו בפעם הזאת:

פסוק כח

עומד לפניו בימים ההם. כי הוא היה כהן גדול בימים ההם ובו היו שואלים באורים ותומים והיום הזה עמד לפני הארון והתומים עמו:

לאמר האוסיף וגו' אם אחדל. ידמה כי בשאלות הראשונות לא שאל הוא ובשאלות הראשונות לא ביארו שאלתם וגם התשובה לא היתה מבוארת והכל היתה סבה מאת השם כדי שיעלו וינגפו כי היה להם לשאול אם יעלו ויצליחו והוסיפו עתה לבאר השאלה ואמרו אם אחדל כלומר שאם לא אצליח אחדל והשיב לו מבואר עליו כי מחר אתננו בידך ומשפט השאלה באורים ותומים כך היה כמו שכתבו רז"ל כיצד שואלין השואל פניו כלפי נשאל והנשאל פניו כלפי השכינה השואל אומר הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו והנשאל אומר רדוף עלה והצלח ואין שואלין בקול שנאמר ושאל לו ולא מהרהר בלבו שנאמר על פיו אלא כדרך שאמרה חנה בתפלתה וכיצד נעשית התשובה באורים ותומים שהיו האותיות בולטות והיו משיבות הצורך עם סיוע רוח הקדש שהיה בכהן ששואלין בו וכן אמרו כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שרויה עליו שואלין בו ושאינו מדבר ברוח הקדש ואין שכינה שורה עליו אין שואלין בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו שאל אביתר ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר וי"ב שבטים היו כתובין בהן ואמרו רז"ל שגם אברהם יצחק ויעקב נכתבו בם והנה כל האותיות בהם ואמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן מפני שלא יאמינו בני אדם כי אותו פנחס היה לפי שיש לו משנותיו עד הזמן ההוא יותר מג' מאות שנה לפיכך יחסו עד אהרן וחיה זמן רב כי האל ית' הבטיחו בזה על אשר קנא בשטים ואמר הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל פנחס אמר ומקצת רז"ל אמרו כי פנחס זה אליהו ומקצתם אמרו כי אליהו מבני בנימין היה ויש להם סמך בזה בד"ה:

פסוק לא

הנתקו מן העיר. מבנין שלא נזכר פועלו מבנין הפעיל וההפעיל עד התיקנו אותם מן העיר והוא ענין ההעתקה והעקירה:

פסוק לב
ונתקנוהו. דגש הקו"ף לתפארת הקריאה והדומים לו כתבנו בספר מכלל:

פסוק לג
קמו ממקומו. קמו על הפרט ממקומו על הכלל:
מגיח. פי' יוצא והוא פעל עומד כי יגיח ירדן אל פיהו פעל יוצא:
ממערה גבע. י"ת ממישר גבעתא ויש לפרשו מענין ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן שהוא ענין לחות ואותו המקום שהיה סמוך לגבעה היה מקום דשאים:

פסוק לו
מקום לבנימן. לרדוף שהיה סמוך לגבעה לרדוף אחריהם והיו נסים לפניהם בכונה כדי שינתקו מן העיר והיו בוטחים אל האורב שיכנסו אל העיר:

פסוק לז
וימשך הארב. יונתן פירשו פעל עומד ואיתנגיד כמנא כלומר שנמשך אל הגבעה ויש לפרשו כמשמעו פעל יוצא ופירושו שמשכו בשופר והריעו כמו במשוך היובל:

פסוק לח
והמועד. זמן זה התנו ביניהם כדי שכשיכנסו האורב בעיר שישלחו אש בעיר ומשאת העשן יהיה סימן לישראל שכבר לכדו העיר ובזמן שיראו העשן יחזרו פניהם כלפי בנימן להכות בהם, ופירוש משאת העשן עמוד העשן שהוא נשא כלפי מעלה, ומה שאמר עמוד עשן אחר שאמר והמשאת החלה הוא תוספת ביאור או יהיה משאת שריפה מענין וישאם דוד מענין שרפה משאת על שם הלהב שהוא נשא למעלה וכן במשנה משיאין משואות ופירוש משאת העשן משאת הלהב ומשאת העשן משאת עומד במקום שנים יקרא גם כן עמוד העשן משאת על שם שהוא נשא למעלה ולזה הפירוש יהיה עמד חסר וי"ו ופירוש והמשא שהוא הלהב החלה לעלות ועמוד עשן גם כן החלה לעלות:

פסוק לט
ויהפוך איש ישראל. הפך עורף לפני בנימן במלחמה כדי שינתקו מן העיר:

פסוק מ
כליל העיר. שריפת העיר כלה עלה עשן השרפה אל השמימה:

פסוק מא
הפך. פניו אל בנימן להכות בהם:

פסוק מב
ויפנו. פנו עורף אל ישראל ונסו דרך המדבר:

והמלחמה הדביקתהו. אנשי המלחמה הדביקוהו:
ואשר מהערים. כתרגומו ואנש כמנא קמו מקרויהון קטלין בהון מכא ומכא ר"ל האורב שנכנסו בגבעה משחיתים אותן מהגבעה ומשאר הערים ופי' בתוכו בתוך בנימן הנהרגים מבחוץ היו גם אלה נהרגים מבפנים:

פסוק מג

כתרו. סבבו אותו ככתר ועל הדרך הזה עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם:
הרדיפוהו. זה לזה אומר רדוף אחריו:
מנוחה הדריכוהו. חסר מ"ם השמוש ופי' ממנוחה הדריכוהו וכן תירגם יונתן מבית ניחהון טרדונון, או פי' במקום מנוחתם הדריכוהו כמו שאמר נוכח הגבעה כלומר במקום שהיו חושבים לנוח שם הדריכוהו ויהיה הדריכוהו לפי זה מענין כדורך בגת:

פסוק מה

ויעללהו. אפילו העוללות שנשארו מהם כרתו כמו מעולל הכרם:

פסוק מו

עשרים וחמשה אלף איש. והמאה שספר עוד למעלה הניחם כאן לפי שהוא פרט וסמך על המספר הראשון שזכר:

פסוק מז

שש מאות איש. ולא היתה בהם אשה כי מן המלחמה נסו אלה השש מאות ואין אשה במלחמה לפיכך לא נשארה מבנימן אשה כי הכל הרגו מלבד אלה השש מאות שנסו אל סלע רמון:

פסוק מח

מעיר מתום. מעיר אנשים ומתים שם לאנושות כולל אנשים ונשים וטף רוצה לומר האנשים בעיר והבהמה בשדה הכל הרגו:
עד כל הנמצא. פי' כל הנמצא עופות או חיות כל הנמצא להם הרגו:
הערים הנמצאות. פי' הנמצאות להם שלא נהרסו בהכנס בהם ישראל להרוג העם שהיו הורסים העיר והערים שלא נכנסו בהם במלחמה שבו אליהם ושלחו אותם באש:

פרק כא

פסוק א

לא יתן בתו. נתנו אותם כמו מנודים שלא יתחתנו בם עוד על הנבלה הזאת אשר עשו אחר שלא נתנו הרשעים והפושעים:

פסוק ג
להפקד. ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש:

פסוק ד
ויבנו שם מזבח. אם בית אל זה הוא שילה למה בנו שם מזבח וכי לא היה שם מזבח המשכן ואם הוא העיר הנקרא בית אל גם שם היה המזבח שבנה יעקב אבינו כמו שאנו עתידין לפרש בספר שמואל בפסוק עולים אל האלהים בית אל וי"ל שבנו שם מזבח חדש והיה המקום הזה שילה או בית אל ובנות המזבח הוא דרישת האל כמו שנמצא במקומות רבים שהיו בונין מזבח לדרוש את ה' ומפני המקרה הרע הזה שקרה להם בדבר בנימן בנו מזבח והעלו עולות ובכו לפני ה' ואמרו למה היתה זאת להפקד שבט אחד:

פסוק ו
נגדע. נכרת:

פסוק ט
ויתפקד העם. קל ודינו להדגש והוא ענין זכירה והשגחה כמו פקדו נא וראו מי הלך מעמנו:

פסוק יא
יודעת משכב זכר. והיאך נודע זה יתכן כי העבירום לפני הארון ומי שקלטה הארון היא הבתולה כמו שעשו בנשי מדין שהעבירום לפני הציץ הבעולה פניה מוריקות כמו שקבלו רז"ל ויש דרך אחרת זכרו רז"ל בדבר הבתולה ודנו דין בזה להושיבם על פי חבית של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף והם אמרו כי זה הנסיון עשו לנשי יבש גלעד ולא שהעבירום לפני הציץ כמו שעשו בנשי מדין ועשו סמך בזה מה שכתוב בציץ לרצון להם לפני ה' לרצון להם ולא לפורענות להם:

פסוק יב
אל המחנה שילה. גם זה הפסוק מוכיח כי בית אל הנזכר בענין הזה הוא שילה שהרי במקום שבנו שם מזבח ובכו לפני ה' ואמרו מי אשר לא עלה שם היו עדיין ומשם שלחו להחריב אנשי יבש גלעד:
אשר בארץ כנען. לא מצאתי טעם לספור הזה כי ידוע הוא כי שילה בארץ כנען:

פסוק יד
ולא מצאו להם כן. כמו שהיו כי הם היו שש מאות והנערות לא היו אלא ארבע מאות:

פסוק טו
והעם נחם. נפעל עומד כי הוא קמוץ:

פסוק יז
ירשת פליטה. צריך שתהיה ירשת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל, וטעם ירשת כי ירושה הוא מיעקב אבינו להיות מבניו שנים עשר שבטים עד עולם:

פסוק יט
אשר מצפונה לבית אל. פירשו רז"ל כי על שילה הוא אומר שהיה בצפונה של בית אל ובדרומה של לבונה ובמזרחה של מסלה העולה מבית אל שכמה, ואני תמה מה צריך לכל זה כי שילה ידוע היה בלא סימנין והנראה בעיני כי החג היה בשילה מימים ימימה ופירושו משנה לשנה ואמר בו התרגום מזמן לזמן ממועד למועד ואפשר כי מפסח לפסח היה זה או מסכות לסכות שהיה זמן שמחה או ביום הכפורים שהיו בנות ישראל יוצאות וחלות בכרמים כדברי רז"ל והמחול זה שהיה לבנות ישראל חוץ לעיר שילה באותו המקום אשר מצפונה לבית אל ולהודיע אותו המקום זכר אלה הסימנין וכרמי שילה היו סמוכים לזה המקום והנה הפסוק יוכיח כי המחול חוץ לעיר היה כמו שכתוב והיה אם יצאו בנות שילה וגומר ואמרו להם שיארבו בכרמים:

פסוק כב
חנונו אותם. כמו מהם כלומר מהנשים האלה תחנונו שתניחום להם או פי' כמו אשר חנן אלהים את עבדך כלומר תנו אותם לנו במתנה כי לא לקחנו לבני בנימן הנותרים נשים במלחמה כי הכל הרגנו לפיכך אנו צריכים שיהיו להם נשים שלא ימחה השבט ואם תאמרו שתעברו על החרם שהחרמנו איש אשר יתן בתו לבנימן לא אתם נתתם להם שתאשמו בזה אלא הם לקחו אותם וארז"ל כי אחר כן התירו שבט בנימן לבא בקהל ולישא אשה משאר השבטים כי מצאו ההיתר בלשון החרם שהם נשבעו אמרו איש ממנו לא יתן בתו לבנימן ודרשו ממנו ולא מבנינו א"כ מהדורות הבאים אחריהם היו יכולין לישא נשים ועוד דרשו אילו היה עולה מן השבטים לא היה האלהים אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו ולא אמר אלא מבנימן שלא נולד עדיין ואמרו כיון שעתיד לעמוד מלכים מבנימן ולא עמדו עדיין חייבין אנו לקרבן:

פסוק כה
בימים ההם אין מלך בישראל. הטעם להזכיר זה כי עדיין לא היה מלך בישראל ולא שופט ולא נוגש משיב אותם לטובה עד שבא שמואל הנביא ז"ל שמספר תולדתו וענינו בספר הבא אחר זה הנקרא על שמו שמואל: